

PETŐFI-MUZEUM.

V. ÉVFOLYAM. 6. SZÁM.

1892. NOVEMBER.

Petőfi tábori levelei 1848—49-ből.

(Befező közlemény.)

III.

Petőfi, mint láttuk, 3-dik tábori levelét Debreczenben írta 1849 febr. 15-én, hová Déváról tért vissza febr. 8-dikán. Febr. 12—13-án már Debreczenben volt, bizonyítja ezt Aranyhoz febr. 14-dikéről írt levele. Itt írta „*Európa csendes, újra csendes...*“ és „*Négy nap dörögött az ágyu...*“ című költeményeit, ez utóbbit a levelében rajzolt visszavonulás emlékének hatása alatt.¹

E debreczeni időzése alatt történt összetűzése Mészáros Lázár hadügyminiszterrel. Ugyanis futári minőségben Kossuthhoz és Mészároshoz levén küldetése, midőn Mészáros előtt jelentkezett, megkorholta, hogy keztyű és nyakravaló nélkül jelent meg, mert a költő ez eljárásában személye kicsinylését s a katonai rend mellőzését találta. Megparancsolta tehát, hogy húzzon elébb keztyűt s kössön nyakkendőt, akkor átveszi tudósítását. A költőt, ki meg ebben kicsinyes hatalmaskodást látott, Mészáros dorgálása annyira fölingerelte, hogy többet nem jelent meg a hadügyminiszternél, mire febr. 16-án magához hivatván, ismét megrendelte neki a katonai rendnek még ily kis dolgokban való pontos megtartását is. Erre a költő még az nap levetette kapitányi egyenruháját s ezt febr. 17-én jelentette Mészárosnak. A költő lemondása a febr. 18-diki *Közöny*-ben (1849. 32. sz. 114. l.) jelent meg s a hivatalos megjegyzéssel együtt következőleg szól:

E. 3139.

Hogy minő levéllel tiszteltetett meg a' hadügyministerium, azt ezennel minden commentár nélkül a' nyilvánosságnak átadja.

Tisztelt hadügyminister úr!

Megfontoltam a' dolgot, mellyért tegnap magához hivatott ön, s annak következtében jelentem, hogy kapitányi egyenruhámat leve-

¹ Megjelent amaz *Közöny*, 1849. febr. 23. 128. l., emez *Márca. Tizenötödike*, 1849. 5. sz. febr. 19. 19. l.

tettem, miután azt nyakravaló nélkül egyáltalában nem lehet viselni, 's miután a' nyakravaló-nem-hordás végett több leczkézttetést, vagy plane kényszerítést nincs kedvem tűrni. En tettem már annyi szolgálatot a' hazának, hogy nekem meg lehetne azt engedni, hogy a' hazát nyakravaló nélkül védhessém; ha önöknek máskép tetszik, ám legyen meg az önök akarata. Egyébiránt: önök letéphették rólam az egyenruhát, de nem téphetik ki kezemből a kardot... teljesíteni fogom hazafiúi kötelességemet, egyszerű polgári öltözetben mint közkatona; csak arra bátorkodom önöket figyelmeztetni, ne iparkodjanak a' honvéd egyenruhából kirázni az olyan tiszteket, kik minden erejükkel arra törekszenek, hogy e' ruhának elveszített becsületét visszazerezzék; mert az ilyen emberek úgy is nem nagy számmal vannak. Különben tisztelettel maradok

Hadügyminister urnak

Debreczenben febr. 17. 1849.

polgártársa

Petőfi Sándor, s. k.

A költő e lemondással nem elégedett meg; haragját az ismert „Nyakravaló” cz. költeményében is kiöntötte, mely a *Márczius tizenötödiké*-ben jelent meg febr. 20-án (1849. 6. sz. 23. l.); bárha, a mi Mészáros természetes jószágára kiválóan jellemző, ő a költő ellen semmi lépést nem tett, lemondását minden további szó nélkül elfogadta.

Debreczenben febr. 22-ig időzött, s elhatározta, hogy visszatér ugyan Bemhez, de mint közlegény s harczol úgy a hazáért. Ekkor febr. 22-én Aranyhoz intézett pár sorában arra kéri őt, hogy feleségét és gyermekét vigye magához Szalontára; maga vinné el őket, de neki holnap (23-án) menni kell. Aranyiné e levél vétele után azonnal maga ment Petőfiéért és a gyermekért Debreczenbe s a költő neje Aranyéknál volt máj. 5-ikéig, fia s ennek dajkája pedig máj. 29-ig.

Petőfi febr. 25-dikére érkezett Kolozsvárra. Útközben váltólázba esett; itt orvoshoz folyamodott, ki pihenést ajánlott. Így pár hetet Kolozsvárt időzött, hol, bár többen hívták magukhoz, ő Burián Pál antiquárius könyvkereskedő meghívását fogadta el, kinek gazdag könyvgyűjteményében napjait olvasással töltötte s febr. 26-án házi gazdája emlékkönyvébe a folyóiratunkban facsimilében kiadott emléksort írta be: „*Lantom, kardom tied, oh szabadság!*”² Ekkori kolozsvári időzéséről pár becses adat olvasható Hory Béla cikkében, melyet folyóiratunk ez évi V. füzeté közölt.³

Innen egészsége helyreálltával Tordára ment, a hol Miklós Miklós ref. pap vendége lévén, neki emlékül leírta az ez útjában Bánffy-Hunyadon febr. 24-dikén írt „*As erdélyi hadsereg*”⁴ című költeményét márcz. 30-dikán. E szerint Kolozsvárt ekkor ca. egy hónapot töltött; maga is alább közlendő levelében néhány heti betegeskedést említ.

² V. ö. Pet.-muz. I. IV. füzet és V. 102. l. — ³ V. 101. l. — ⁴ Megj. *Közöny*, 1849. 89. sz. ápr. 26. 329. l. V. ö. Pet.-muz. I. 1. füz. és V. 103. l.

Térjünk vissza Bemhez. A költő őt és seregét, mint láttuk, Dévánál hagyta febr. 8-án. Bem itt egyesülvén a Magyarországról jött Beke ezredes 4000-nyi segédseregével és 12 ágyújával, 9-én megvívta a piskihídi csatát s estére Pad nevű faluba vonult be. 10-én tovább vonult előre s oldalt hagyván az ellenséget, Alvinczre, Szászsebesre ment, innen 11-én Bervére, hol egy napot pihent (12-én); 13-án Szász-Csanádra ért s 14-én Holdvilágon, Asszonynépén, Kis-Kapuson át 15-én reggel Medgyesre vonult be, míg a császáriak febr. 12-én Szebenbe összpontosították erejüket. Bem ez elővonulásának lett eredménye, hogy a közeledő székelyeket Heydte b. Segesvárott nem várván be, február 16-án elvonult s Bem a székelyekkel egyesülhetett.

Medgyesen állomásozott Bem febr. 23-áig. E napon Beszterczre vidékére ment által, honnan Urbánt febr. 27-keig Bukovinába úzte. Míg ő távol volt, azalatt a császáriak kiindultak Szebenből Medgyesre, hová Bem márcz. 1-én estére érkezett vissza s 2—3-dikán vívatott a medgyesi csata, mely 3-án a császáriak javára végződván, ő 4-dikén Erzsébetvárosa felé vonult, onnan Segesvárra, hová 5-én reggel érkezett meg s itt elsáncolta magát, várán a császáriak támadását. Ez 8-dikáig késvén, ekkor ő 9-én délben újból Medgyes felé indult vissza, hová 10-én reggelre megérkezvén, azonnal még az nap Nagy-Selykre s 11-én d. u. 3 órára Nagy-Csűrhez Szeben alá érkezett, melyet még az nap szerencsével és merészen elfoglalt. Erre br. Puchner időközben Bécsbe tétetvén át, elhagyta Erdélyt Oláhország felé, Bem pedig pár napot pihenvén, a császáriak ellen indult, kik a tömösi szoroson márczius 21-én előre kivonulva szintén elhagyták Erdélyt. Ekkor állt Bem szerencséjének tetőpontján.

Innen pár napi kirándulás után visszatért Szebenbe, honnan márcz. 27-én a vöröstoronyi szorosba csapván, pár napot újból Szebenben töltött, míg a Maros hídja helyreállítatik, hogy Fejérvár alá mehessen. Ide érkezett meg Petőfi apr. 1-sején, hol Bem kapitányi rangját visszaadván, egyszersmind segédjévé tette, a mi azelőtt nem volt. Innen Bem ápril 2-án Gy.-Fejérvár alá kelvén át, ostromolni kezdé s 3 órai ágyúzás után feladásra szólítá fel. Tagadó választ kapván, megszállást rendelt el s maga Szász-Sebesre vonult, a hol ápril 12-ig időzött. Itt kapta meg a nemzetgyűlés 3 küldöttétől az elsőrendű katonai érdemjelet, mely évi 6000 frt évdíjat biztosított neki s altábornaggyá kineveztetését. Ez alkalommal, innen Szász-Sebesről, ápr. 10-én küldte szét seregének a kisebb érdemjeleket s itt kapta meg a költő is a maga érdemrendjét, melyet maga Bem tűzött fel mellére balkezevel, jobbjá még mindig fel levén kötve a Szászvárosnál febr. 7-én vívott csatában ellőtt jobb középuja miatt, Innen 11-én írta a költő IV-dik tábori levelét, mely a következő:

*Szászsebes, apr. 11.**) Nehány heti betegeskedésem után visszatértem e' hó elején azon hadsereghez, mellynek hogy tagja vagyok, büszkeségem, mert vezére Bem; és boldogságom, mert Bem nekem

*) E levelet későn vettük.

barátom, atyám. A' sors úgy akarta, hogy részt vegyek e' hadsereg annyi fáradalmaiban, veszélyeiben és szerencsétlenségében, 's hogy diadalmanál ne legyek jelen. Nem zúgott az ágyú; nem csengtek, csörögtek, ropogtak a' fegyverek, midőn Szebenbe bementem, csend és béke volt — az ellenség akkor már Oláhországban bujdosott, német és muszka. Szebenben találtam Bemet; mint egyszerű közember mentem hozzá, minden igény és vágy nélkül; ő visszaadta a' kapitányságot 's kinevezett segédének; az elsőt közönyösen, a' másodikat gyönyörrel fogadtam el. Más nap Gyula-Fejérvár alá mentünk, 's azt még az nap mintegy 3 óra hosszat ágyuztuk, 's földadásra szólítottuk föl; a' vár-béliek egyikre is másikra is huszonnégy fontosokkal feleltek. A' tábornok annyi sereget hagyván a' vár körül, mennyi elegendő annak teljes bekerítésére, ide jött Szászsebesbe 's azóta itt vagyunk. Holnap vagy holnapután indulunk Magyarországra. — A' napokban voltak itt a' hadügyministernek 's a' nemzetgyűlésnek küldöttei, kik meghozák Bemnek az elsőrendű érdemjelt. Az átadás csak szobában, néhány tiszt jelenlétében történt, mert helyben nincs sereg 's különben is a' mi vezértünk nem szokott az efféle sallangos és csattogó czeremoniákhoz. Volt ennek a' kis szobai ünnepnek mind a' mellett sok pedanti és táblabírói oldala, de volt olyan momentuma is, melly megható, megrázó, mondhatni nagyszerű volt, midőn az öreg Németh alezredes e' szavakkal adta át tábornokunknak az érdemjelt: »Én nem vagyok szónok, 's ha az volnék, sem tudnék most beszélni; engedje meg ön, hogy megcsókoljam önnek jobb kezét, melly az én hazámért vérzett!« és sirva csókolta meg a tábornok csonka kezét, 's mi, kik jelen voltunk, mindnyájan sirtunk — de ezt nem olvasni kell, ezt hallani és látni kellett volna. — Tegnap küldötte szét Bem a' kisebb érdemjeleket serege jobbainak. E' sorok írójának szerencséje van ezek közé tartozni. 'S így meg vagyok végre jutalmazva is, pedig tulságosan, nem az által, hogy érdemjelt kaptam, hanem azon mód által, mellyel azt nekem átadta Bem. Legyen gyöngeség tőlem, vagy akármí, én meg nem állhatom, hogy e jelenetet ki ne írjam. Saját kezével tüzte mellemlre az érdemjelt Bem, bal kezével, mert jobbjá még föl van kötve, 's ezt mondá: »bal kézzel tüzöm föl, szívem felőli kezemmel!« 's midőn elvégezté, megölelt, hosszan és melegen ölelt! — az egész világ tudja, hogy én nem vagyok szerény ember, de istenemre mondom, ennyit nem érdemeltem. Olly megilletődéssel, mellytől ha eszembe jut, most is reszket a lelkem, ezt feleltem: »Tábornokom, többel tartozom önnek mint atyámnak; atyám csak életet adott nekem, ön pedig becsületet.«⁵

(Közlöny. 1849. 89. szám. 329. l. apr. 26.)

Petőfi Sándor.

E levelével egyidejűleg jelent meg a *Közlöny* ugyanazon számában *Az erdélyi hadsereg* cz. költeménye, melyet a költő nem ugyan az itt leírt jelenet hatása, hanem Bem s az erdélyi hadsereg főnebb

⁵ Érdemjeleről szóló okmánya a Nemz. muz.-ban Budapestben levő eredetiről (Petőfi-íratok közt) közölve Pet.-muz. III. 167. l. (Kelt apr. 9-ról.)

vázolt 1849. febr. 9—12-diki győzelmeinek s előnyomulásának dicsőítésére írt; s gyönyörűen rajzolja lelkének elragadtatását a kivívott sikereken s lelkesedését rajongva és áhitattal szeretett tábornoka iránt, győzelmében vetett rendületlen hitével együtt. E költeményét, közelebbről meghatározva, Bánffi-Hunyadon írta, midőn 2-dik erdélyi útjában, febr. 23—25-ig Debreczenből Kolozsvárra jött. Maga a körülmény, mely őt erre lelkesítette, egészen szabatosan meghatározható. Ugyanis Bánffi-Hunyadon pihenőre megállván, e költeményét a *Közlöny* 1849 febr. 20-diki 33. számának hatása alatt írta, hol Kossuth Lajos „*Bem tábornok újabb győzelme*“ cz. a. közzé teszi febr. 17-ről Bem február 12-diki jelentését a bervei főhadiszállásról, melyben röviden le van írva a febr. 9-diki piski-hídi győzelem, az előnyomulás Pad-ig, a febr. 10-diki út Szászvároson át Szászsebesig és Alvinczig, hol az ellenség egy zászlóalját szétverte; aztán a febr. 11-diki elvonulás Gyula-Fehérvár és Szászsebes közt a Maros és N.-Küküllő közötti hegyeken át Bervére, hol 12-én egy napot pihent. Mit érzett a költő a lelkesítő leírásra, melylyel Kossuth a cikket végzi, azt e költeményében fejezte ki. »Bem tábornok úgy ezen előnyomulással, mely által nemcsak az ellenséget verte meg, de vitéz seregeinek egyesülését is eszközölte, 's hadsergének Kolozsvárral megszakadva volt összeköttetését újra kinyitotta 's biztosította, valamint az e végett előbb Dévára történt remek visszavonulásával is vezéri dicsőségének koszorujába egy újabb boglárt tűzött, 's a' hozzá csatlakozott új seregeket dicsően avatta be a' győzelem útjába.« Így szól a cikk, mely végül Bem jobb kezén középujjának elvesztését is említi.

Bem iránti lelkesedésének pár nappal utóbb, febr. 14-én *Vajda-Hunyadon* cz. költeményében adott, egyebektől eltekintve, újabb és meghatározható kifejezést, mely költeményének hangja a történelmi és jelen benyomások fölséges összeolvasztásával a meghatóig, fölségesig emlékedik, mint fönebb közlött levelének költői, magasztos visszhangja.

IV.

Bem Szászsebest elhagyván, a hol Petőfi „*Ki gondolná, ki mondaná...*“ cz. költeményét írta febr. 5—6-ika emlékére, ápr. 13-án Déva alá ment, a melynek ostromára hátrahagyta Forró Elek ezredet. Innen Bánffi János ezredest Dobra felé a nagy úton küldvén előre oly meghagyással, hogy Lugoson egyesüljenek újból, maga ápr. 14-én Vajda-Hunyadra s ugyanott a Hunyadi-várba vonult be, minek emlékét a költő már említett „*Vajda-Hunyadon*“⁶ című felséges költeményében örökítette meg. Innen Bem 15-én Hátszegre ment, honnan ápr. 16-án reggel 6 óra tájban kiindulva, a Vaskapuhoz érkezett s déltájban a Bánságba lépett ki, hogy az oda betörni akaró b. Puchnert visszaverje, a Bánságot megtisztítsa s Erdélyt ez oldalról is biztosítsa.

Vaiszlovánál még e napon, d. u. 2 óra tájt ellenségre akadtak, de ez 1 órai ágyúzás után megfutott s Bem estére Obrezsáig hatolt, honnan másnap, 17-én reggel, Káransebesre vonult be, hol ezt a napot töltötte.

⁶ Megjelent a *Közlöny*-ben (1849. 348. l. 94. sz. máj. 2.) *Vajda-Hunyadon* (Április 14. 1849.) cz. a.

A költő a saját életét e napokból, valamint Bem elővonulását a Bánságba Káransebesig megírta ugyanonnan egy ápr. 17-én kelt tábori levelében,⁷ mely egyszersmind az utolsó. Ez a következő:

Káransebes, apr. 17. 1849. Kijöttünk Erdélyből, még pedig jó omennel, mert első lépésünk is diadal. Vaskapun innen, Vaiszlava határőr falunál várt bennünket az ellenség. Megtámadtuk, megvertük. Veni, vidi, vici. Két zászlóalj volt ellenünk, seregünkéből csak négy század (a' 78. számú székely zászlóaljából) volt a' tüzben, 's e' négy század a' legalább 2000 emberből álló ellenséget, mintegy két órai harcz után olly kétségbeesett futásnak lóditotta, hogy Káransebesig meg sem állt, s onnan is még az nap tovább futott, ugy hogy tegnap reggel, midőn ide értünk, a' városiak fehér zászlókkal fogadtak.⁸ Az ellenség elesetteinek számát nem tudjuk bizonyosan, láttunk valami húsz agyonlőttet, 's mintegy ötven vízbe fultat, kik a' Tuneten keresztül akarták életüket a' hegyekbe vinni. Mi nekünk — a' mi talán hihetlen, magam sem hinném, ha jelen nem láttam⁹ volna — még csak sebesültünk sincs egyetlen egyszem. Két ágyujok is nálunk maradt, az egyiket négy székely szemem láttára vette el példátlan bátorsággal. Tábornokunk ma jutalmazta meg őket érdemjellel és pénzzel, de méltók, hogy neveiket is tudja a haza: Deák Máté, Nagy József, Nagy Imre, Szabó Márton közlegények. Átaljában csak annak lehet fogalma a' székely vitézségről, a' ki maga látja. Ezek valóban csoda gyermekek, mert nagy részök jóformán gyermek még. Nyugott bátorsággal, mondhatni kimért lépésekkel haladnak a' csatában előre folyvást biztosan, mint a' réten a' kaszások, 's még énekelnek, mikor már ropognak fegyvereik. A' lövöldözést hamar megunják, szuronyt szegeznek, 's rohannak, és velök rohan az enyészet; az ellenségnek nem marad más, mint futni vagy meghalni. De a' székely csak egy feltét alatt illy vitéz: ha vezére még vitézebb, mint ő, 's azért szükséges, hogy Bem legyen a' vezérök.¹⁰ De a' milly hódító a' mi tábornokunk rettenetes fegyvere, tán még hódítóbb hasonlíthatatlan szelid bánásmódja a' harcz után. A' környékbeli lakosság, mely eszeveszetteen futott el előttünk, jövőget visszafelé, látván, hogy a' honmaradtaknak semmi bántása nincs. Ha e' szerencsétlen nép még egyszer fellázad ellenünk, méltó, hogy extermináltassék. Jövő leveletem honnan irom? nem tudom, tán onnan, a' honnét legkevesébbé gondolnók. A' mi öreg urunktól sok kitelik.

Petőfi Sándor.

Ferenczi Zoltán.

(Közlöny 1849. máj. 1. 93. szám 344. l.

⁷ Itt megjelent *Csatadal*-a is egy kiadásban. (L. Pet.-múz. 1892. 78. l.

⁸ Petőfi levele apr. 17-dikéről van keelve s mégis azt írja, hogy mint *tegnap reggel*, tehát 16-án értek Káransebesre. Ez tévedés, Bem következő cikkünkben közlendő jelentése, de egyéb adatok is tanúsítják, hogy Káransebesre 17-én reggel vonultak be.

⁹ „lettem“ helyett sajtóhiba.

¹⁰ A költő e jelenet-hatása alatt írta „A székelyek“ cz. költeményét, ugyancsak Káransebesen; levelével egyidejűleg s ezzel együtt el is küldte a *Közöly*-nek, hol mind a kettő egy számban jelent meg. A költemény a székelyeket a levél szavaival majdnem azonos sorokban s kifejezésekben dicsófti.

Bem hadi jelentése a „Honvéd“-ben.

A köztudat szerint Bem ápril 23-diki, Lugoson kelet jelentését a honvédelmi bizottmányhoz Petőfi szerkesztette s mert ez szoros kapcsolatban áll Petőfi tábori életével, valamint későbbi sorsával, szükségesnek tartjuk rá e helyt az előbbiekkal egyidejűleg kitérni.¹

Mint előbbi cikkünkben láttuk, Bem 1849. ápr. 17-én Káransebesen állott meg s pihent egy napot, honnan 18-án d. u. Lugos felé indult s estvére Szakulra érkezett. Innen éjfél tájban lovasságát a Temesen átküldvén, vele ő maga a Temes balpartján párhuzamosan egyenesen Lugosnak indult, hová hajnalban megérkezett s rövid csatározás után, mely az előcsapatok közt történt, még az nap d. e. az ellenség a várost odahagyván, Bem oda tette át főhadiszállását ápr. 19-én.

Azt mondja a hagyomány, hogy a Bem hadi jelentéseit ez időben részben Petőfi fogalmazta s valóban, ha a *Honvéd*-ben megjelent levélben van valami Petőfítől, akkor hangjok egyformaságánál fogva az itt közlendő kettőn is rajta van kezének nyoma, melyek a *Közöny*-ben csak kivonatossan jelentek meg (1849. 89. sz. 327. l. apr. 26.).

Kivonat Bem altábornagy hivatalos jelentéséből.

Káransebes ápril 17-én. Elnök úr! Itt vagyok Káransebesen, melyet épen most foglaltunk el, miután az ellenséget Vaiszlónál megvertük, ki miután mintegy 50 halottat vesztett s 2 ágyúját elvesztük, futásnak eredt és elhagyta e várost, melyet mi aztán ellentállás nélkül foglaltunk el. Az ellenség creje 2000 sorkatonaságból s 15 ágyúból állott.

Ezen foglalásnak hasznai igen nevezetesek, mert elvágtuk az egyenes összeköttetést Orsova és Temesvár közt s uraivá lettünk a Ruszkabányai öntődékeknek; ezek látták el csaknem egészen az ellenséget golyókkal, most minket fognak ellátni, naponként több 100-ra menő mennyiségben.

A mi ezen expeditionál leginkább gyönyörködtet az, hogy tűzbe nem vezettem többet 9 század székely ujoncnál, kik jó formán most voltak először tűzben, igen vitézül állták a sarat s megverték az ellenség gyakorlott sorkatonáit.

A bánáti határőrvidékiek tegnap közelítésünkkel elhagyták lakásaikat, de ma már seregestől jönnek vissza, bámulva kegyelmességünket hódolatukat nyilvánítva; nem hiszem hogy az osztrákok itt többé bolondokra akadjanak.

Lugos apr. 19. Elnök úr! Lugoson vagyok, fogadtatásunk, melyben itt részesülünk tele van enthusiasmmal, ez annyira megyen, hogy a papság főnöke letérdelt az utszán szabadítóit idvezleni. A Lugost megszállva tartott ellenség közelgetésünkre futásnak eredt, én kergettettem lovasságom által mind a két uton Temesvár felé; biztosítom elnök urat, hogy egy perczet sem fogok elveszteni, miszerint

¹ Legyen itt megjegyezve, hogy Klapkának alább közlendő levelében az áll, hogy Petőfi nem írta, „csak magyarra fordítá“. Mindenesetre van úgy ebben, mint az alábbiakban valami, a mi Petőfire vall.

az ellenséget összetörhessem, csak azt sajnálom, hogy az ellenség nem igen akar előttem meg állani, most is szalad egész sietséggel Temesvár felé, és sajnálattal kell mondanom, hogy a futásban olyan nagymester, hogy nem vagyok képes őt utólni.

Azonban gondoskodom, hogy két tűz közé kerüljön.

(Közlöny. 1849. 80. sz. ápr. 26. 327. l.)

Azt tudjuk, hogy Bem ápr. 19-től fogva több napon át időzött Lugoson s nem követte a visszavonuló ellenséget Temesvár felé, mely Leiningen vezérlete alatt egy részt a Temes völgyében Kövéres falúnál várta Bemet, másik fele pedig Temesvárat védte. E több napi halogatás okát a következőkben adhatjuk. Midőn Bem Dévától a Vaskapú felé indult ápr. 13-án, akkor Bánffi János ezredest serege egy részével a dévai nagy úton Dobra felé indította, azzal a meghagyással, hogy a Béga völgyébe szállva, vele Lugoson egyesüljön. Ez meg is történt. Midőn Bem 17-én Káránsebesre érkezett, akkor kapta Kossuth és a hadügyminiszter levelét, melyben megrendelték neki, hogy siessen a Bánság megtisztításával s e végre megrendelték az Aradon állomásozó Vécsey tábornoknak, hogy Bemet e hadműveletben segítse 3—4 ezer emberrel.

Bem e tervét helyeslén, egyfelől Lugosra rendelte az V-dik hadtestbeli Villám alezredest Radnáról, a Maros mellől, másfelől kérte a segítséget Vécseytől. Villám pontosan meg is érkezett; de Vécsey nemcsak nem küldte a segílyt, hanem Villámot is visszarendelte Aradra, sőt a dandárparancsnokságról, mert engedélye nélkül előre nyomult, le is tette.

Bem, a ki további hadműveleteiben e miatt teljesen meg volt akasztatva, mérhetetlen haragra lobbant s német nyelven² a következő kiméletlen jelentést küldte ápr. 23-dikáról a honvédelmi bizottmányhoz:³

Bem altábornagy úrnak a' honv. biz.-hoz irt levele.

•Kiüdvén az ellenséget egész Erdélyből, minden gondomat arra fordítottam, hogy ez ország védelmét kellőleg organisáljam, s hogy személyesen Magyarországra menjek azon sereggel, mely Erdély biztosságának kockáztatása nélkül, kívül használható. Hátra volt még Hátszeg völgyének és Déva vidékének megtisztítása az oláh csordáktól, kik e' környéket nyugtalaníták, minél fogva jónak láttam szétszorni zászlóaljaimat, miket magammal akartam hozni, hogy pusztán átmene-

² Legyen itt röviden megemlítve addig is, míg e pontnak részletesebben lehetne végire járni, hogy Klapka ezt írja: „Ezt a tudósítást, mely csupán a kormányzónak, bizalmasan és németül volt írva, Petőfi magyarra fordította s egy, Vécsey tábornokra nézve még sértőbb commentar kíséretében közé tette a lapokban.“ Ebből majdnem világos az, hogy a jelentés fogalmazása aligha Petőfítől eredt. Magát az eredeti kéziratot kellene megnézni. Épen ez a megjegyzésünk a közölt 2 jelentésre is. Minden esetre Petőfi jól tudott németül s így a fogalmazás teljesen kizárva nincs. A sértő commentar nem létezik.

³ Petőfi Lugosról 3 levelet irt, ápr. 19-én és 20-án irt a feleségének; e levelek ismeretlenek s 21-én irt Aranynak egy rövid levelet, mely megmaradt. (Arany: Hátrah. irat. és lev. III. 193. l.)

tünk hatása által tisztítsam meg e' tájat. E' szerint hadseregem egy részének a dévai nagy uton kelle kijőnie, 's másik részének a' vas-kapui szoroson. Az első csapatot Bánffi ezredes urra bízam, 's a' másodikkal magam mentem Káransebesre, melynek elfoglalása reánk nézve a' legnagyobb fontossága volt, minthogy biztosította számunkra a' vashámor birtokát, mely egész hadseregünket elláthatja golyókkal, 's minthogy ketté vágja az Orsova és Temesvár közötti egyenes közlekedést.

Káransebesen kaptam Kossuth elnök urtól 's a' hadügyminis-
téről figyelmeztetést arra nézve, hogy használni fognék az országnak, ha mielőtt előbb haladnék, kitakaritanám a' Bánátot, mint tettem Erdélyvel. Mind a' ketten szerencsétlettek annak megírásával, hogy az Aradon levő Vécsei tábornok az 5-ik hadtest parancsnoka 3 vagy 4 ezer emberrel azon esetben segítheti hadi működésemet. Szinte Káransebesen tudtam meg, hogy az Erdélyből kiűzött austriai hadsereg egy része, mely a' verestoronyi szorosnál menekült ki, már átkelt Orsovánál, 's utban van Temesvárra, 's a' többiek, kik Brassón tul a' tömösi szoroson szöktek át, folyvást érkezőben voltak Orsovára, onnan hasonlólag Temesvárra menendők.

Teljes szívvvel helyeslven a' kormány kívánatait, 's érezvén mily nagy fontossága, hogy meggátoltassék ezen segítség érkezése azon erős helyre, melynek akkor csak 6000 védője volt, azonnal azt határozám, hogy Temesvárnak megyek a' Puchner csapat maradékának, mely pár nap alatt megérkezendő volt. Nem volt tehát egy elveszteni való pillanat sem, 's ámbár akkor csak mintegy 1200 emberrel 's 12 ágyuval rendelkezhettem, kettőzött marssal Lugoson termettem folyó hó 19-én reggeli 7 órakor. Az ellenség, mely mintegy 1000 emberrel 's 5 ágyuval tartotta elfoglalva e' várost, kétségkívül azt gondolván, hogy nagy erővel jöttem, Temesvár felé huzodott vissza Leiningen csapatához, mely Kövéresen állott a' temesvári garnisonnak mintegy felével. E' merész marsot azon meggyőződésből tevém, hogy könnyen magamhoz vonhatom mindazon csapatokat, melyek számomra voltak részint Vécsei tábornok hadtestéből, részint a' magam seregéből, mely *Dobra* felől közeledett. Nyílt rendeleteket küldtem ki tehát a' két irányban, hogy a' parancsnokokat, kik azokat megkapják, fölhívjam, miszerint rögtön Lugoson teremjenek. Az 5-ik hadtestbeli Villám alezredes, ki Radnán kapta meg rendeletemet, egy pillanatot sem vesztve el, másnap Lugosra ért a' csapattal, melyet vezényelt, 's mely néhány száz emberből 's 6 ágyuból állt. Ha Vécsei tábornok ugyanezt tette volna azon csapatokkal, melyekkel rendelkezhetett, azonnal Temesvárhoz mehettem volna, 's működési tervemet végrehajthatám vala. De e' tábornok, a' helyett, hogy kötelességét teljesítette volna, mely minden katonára nézve abból áll, hogy az ellenség elé menjen, ha alkalom van reá, nem csak hogy meg nem érkezett, sőt ellenkezőleg irt nekem, 's Villám alezredesnek azon rendeletet küldé, hogy ez tüstént visszatérjen Aradra, sőt még le is tette őt a' dandár parancsnokságról, a' miért előre jött.

Vécsei tábornoknak tehát ezen tette késlelteté, sőt talán le is rontá azon eredményt, melyhez oly könnyen juthattunk volna, ha ő kötelességét teljesíti, mert alkalmasint belé telik még egy néhány nap, míg zászlóaljaim Lugosra érnek oly számmal, mely elegendő lesz előhaladásomra.

Jogom van tehát és kötelességemnek is tartom Vécsei tábornokot a' kormány előtt vagy hazaárulónak nevezni, vagy oly gyáva és minden tehetség nélküli tisztnek, kire soha többé semmiféle hadi parancsnokságot nem kell bízni.

Ugy hiszem adtam jeleit a' nemes lelkü magyar nemzet és kormánya iránti teljes áldozatkészségemnek; úgy hiszem, kötelességem figyelmeket arra irányozni, a' mit tennünk kell még, hogy kiűzzük az austriai hadsereget, mely még Magyarországon van, 's mely felnyire sem oly erős, mint a' mi hadseregünk száma. Katonáink kitudózkodnak, jó tisztek sem hiányzanak, de a' gyávákat el kell küldeni, 's a' seregek élére oly tiszteket kell tenni, kik tanúságot tettek bátorságuk's ügyszeretetükről.

Ennél fogva van szerencsém kérni Vécsei tábornok letételét és Villám alezredesnek *ezredessé* neveztetését.

Lugos, april 23. 1849.

Bem,
az erd. hadsereg fővezére.

Úgy látszik, úgy Bem, valamint Petőfi már ekkor számítottak rá, hogy e kompromittáló jelentés a *Közlöny*-ben megjelenni nem fog; holtott megjelenését, kivált Petőfi, épen a forradalmi hangulat s a kellő ellenhárzás érzéljából, a saját felfogása szerint, elkerülhetetlenül fontosnak és szükségesnek látta. Ennélfogva Bem beleegyezésével azonnal elküldte a Kolozsvárt megjelenő *Honvéd*-nek, mely ápril 28-án (104. sz. 409. l.) közre is adta egész terjedelmében.⁴

Bem ápr. 24-én d. u. indult el Lugosról és seregének egyik szárnyát Villám alezredes alatt Szinyerszeg felé Buziásnak indította Leiningen ellen, maga Temesvár felé Kiszclónak nyomult, hová estére érkezett meg. Innen pár órai pihenés után 25-én Bázosig ért, majd Bukoveczre és Mosniczára ellentállás nélkül vonult be, honnan Medvesre ment hálni s 26-án reggel Freydorfig hatolt. Estére Ságbra vonult vissza, hol bevárta Villám alezredes s meghált. 27-én reggel gyorsan előnyomulva váratlanul támadta meg ez oldalról Temesvár városát, melyet el is foglalt s az ellenség a várba futott. Ekkor Bem őstromhoz készült s Freydorfbá tette főhadiszállását, hová Vécsey tábornokot várta. Itt maradt máj. 4-ig, Petőfi is vele együtt s ekközben történt a freydorfi főhadiszálláson, hogy Bem öt máj. 3-án, máj. 1-től kezdődő ranggal, őrnagygyá is továbbra is segédtisztvévé nevezte ki.⁵ Hagyjuk most Bemet a Bánságban, Temesvár alatt,

⁴ Megjelent a *Honvéd* szövege alapján a *Márczius Tízötödike* 69. száma mellett is külön lapon s a *Pesti Hírlap*-ban 285. sz. máj. 19. 49. l.

⁵ A kinevező okmány Budapesten a Nemz. muz.-ban (Petőfi-iratok közt). Kiadva az eredeti íratról: Pet.-muz. III. 39. 1.

A költöt ez a kinevezés fennkívüli örömmel és hálával töltötte el. Azonban helyzete nem volt minden nehézség nélküli. Ő februárban nem ugyan a katonaságról, de századosi rangjáról tényleg lemondott s ezt a hadügyminisztérium a/h 4162—1849. sz. a, ugyanakkor el is fogadta. Bem, mint láttuk, rangját, mihelyt hozzá érkezett, Szébenben visszaadta és segédtisztjévé is tette, mi azelőtt nem volt; de ezt az új kinevezést a hadügyminisztérium nem ismerte el, sőt azt sem tudjuk, hogy fel volt-e e végből terjesztve? Most meg őrnagygyá nevezte ki, mihez okvetetlenül szükséges volt az előbbi függő ügy elintézése is, mely annál kényesebb természetű volt, mert a Mészáros ellen írt „Nyakravaló” cz. gúnyos verset, mint már láttuk, közzé tette a „*Márczius tizenötödike*”-ben.⁶

E mellett a költő egészségi állapota még mindig nem levén a legjobb, legalább egy időre szüksége volt a pihenésre. Tehát szabadságot akart kérni, hogy egy időre Pestre térhessen vissza, mint-hogy; a mint akkor a Bem által vezetett hadsereg ügyei álltak, a kedvezőbb helyzet miatt egy darabig amúgy is távol maradhatott.

Mindezek azt kívánták, hogy személyesen utazzék Debreczenbe s eszközölje ki megerősíttetését és szabadságoltatását. Bem ekkor újból futár minőségben bocsátotta el május 4-én, átadta neki Kossuthhoz intézett hivatalos leveleit s ellátta őt egy francia nyelven írt meleg ajánlattal, melynek főbb helyei Szász Károly fordításában így szólnak:

»Tegnap írt leveleimet ma viszi Önhöz Petőfi ur, kinek tehetségei, hazafisága s nemes jelleme, kétségkívül eléggé ismeretesek Ön előtt. Ön küldötte őt hozzám, kormányzó ur; s ezt melegen köszönöm, mert az ő eszméi, bátorsága és ügyessége nagy szolgálatokat tettek nekem.

Most, hogy a dolgok szerencsésebb fordulatot vettek, s ő az Ön keze alatt jobb szolgálatokat tehet hazájának, futáruul küldöm őt Pestre,⁷ hogy vigye Önhöz sürgőnyeimet.

Petőfi urnak szüksége lesz, hogy egy ideig, egészsége helyreállítása végett Pesten maradjon; s mivel ugy találom, hogy szolgálatai jutalmat érdemelnek, bátor voltam őt őrnagynak kinevezni s kérem, legyen szives megerősíteni e kinevezést,« stb. stb. (*Vasárn. Ujs.* 1875. 2. szám, 26. l.)

Petőfi egy napi utazás után 4-én este Szalontára s onnan 5-én feleségével együtt Debreczenbe ment, fiát s ennek dajkáját Aranyéknál hagyván. Debreczenből 6-dikán Aranyának rövid levelet írt, melyben tudatja, hogy 7-én Pestre utazik feleségével együtt; mert apja meghalt, miről ő csak Debreczenben értesült s most családi ügyeit kell rendbe hoznia, t. i. főképen anyjáról gondoskodnia.

Máj. 5-én Debreczenbe érkezvén, 6-án reggel azonnal felkereste Bem leveleivel Kossuthot s azután a helyettes hadügyminisztert, Klapka György tábornokot. Élményeit utóbb, máj. 17-én egy Bemhez intézett

⁶ Febr. 20. 6. sz. 23. l.

⁷ E helyből az látszik, hogy Pest visszafoglaltván, Bem azt hitte, hogy a kormány oda vagy áttette már székhelyét vagy pár nap alatt okvetetlen át fogja tenni.

francia levélben írta meg, mely Szász Károly magyar fordításában így hangzik:⁸

Pest, 1849. május 17.

Tábornok Ur!

Engedje meg, hadd beszéljem el a sötét és keserű napokat, melyek fejem fölött átmentek, a mióta a szomorú kénytelenség ért, hogy Önt el kelle hagynom; Önt, legnagyobb tisztelem s fűi szeretetem tárgyát.

Megérkezve Debreczenbe, bejelentettem magamat Kossuth urnál, az Ön leveleivel. Nagyon hidegen fogadott, talán több mint hidegen. Meg voltam lepelve, mert nem tudtam megérteni e különös bánásmódot irántam, a ki ahhoz voltam szokva, hogy mindig igen nyájasan fogadtattam általa. Kérdém tőle, mikép lesz szives rendelkezni jövőm felől? Ő ezt a lakonikus választ adta: az nem tartozik ő reá, menjek a hadügyminiszterhez.

Eljöttem tőle s mielőtt a hadügyminiszternél magam jelentkezém ügyemben, már rendeletét vettem, hogy jelenjek meg előtte; a mit meg is tettem. Az ideiglenes hadügyminiszter, Klapka tábornok, még hidegebb volt; mit mondok? hideg? sőt goromba... Ítélje meg, tábornokom, kérem. Bátorkodom párbeszédünk egy részét szóról szóra, leírni.

— Ki tette közzé a Bem tábornok levelét a Vécsey tábornok ügyében a Honvéd cz. lapban?

— Én.

— S hogy merte azt tenni?

— Mert parancsom volt rá.

— S ki parancsolta?

— Bem tábornok.

— Az nem igaz.

— De igaz, miniszter ur, én nem szoktam hazudni, sem önnek, sem senki másnak a világon.

— De mindenki azt állítja, hogy ön azt a levelet csak magától közölte, a nélkül, hogy Bem tábornoktól parancsa lett volna rá.

— Tehetek én arról, a mit az utcán fecsegnek?

— Debreczenben marad ön, míg e tárgyban a Bem tábornok válasza megérkezik.

— Szívesen itt maradnék, de fontos dolgaim vannak Pester s holnap oda kell utaznom. Azt hiszem, elég, ha becsületszavamat adom....

— Az nem elég! — stb. stb.

Igy bántak velem, tábornokom! s nem is ez volt a hadügyminiszter egyetlen s legkisebb⁹ sértése. Hasonló modorban tovább beszélt velem egy óránál; s nem is lett volna erőm nyugodtan maradni, ha nem Önért szenvedtem volna mindezt, jóltevőmért, hazám megszabadítójáért!

⁸ Vasárn. Ujs. 1875. 2. sz.

⁹ „la moindre“. Valószínűleg toll- vagy fogalmazási hiba a „la plus grande“ — a legnagyobb — helyett.

Ily jelenet után egyetlen teendőm volt: újra lemondani; mert nem akartam, nem is maradhattam tovább oly hadsereg tagja, melynek a minisztere egy tiszt becsületszavának nem ad hitelt. Elfogadta lemondásomat. Szolnokról írtam neki, magaviseletéhez illendő hangon, már mint polgár ember s nem katona; mindamellet itt befogatott s nem restelte eltagadni, hogy elfogadta volna lemondásomat s azt állítani, hogy ennél fogva még hatósága alá tartozom s ha nem volnék Petőfi, levelemért huszonnégy óra alatt fölakasztatna, stb.

Ily jutalmat nyerek hát hazámtól, hét évi folytonos munkásságomért. S kik osztják nekem e jutalmat? Ugorkafára felkapottak, a kik még semmik se voltak, mikor én már voltam valami s a kik megint semmik lesznek, mikor én még valami leszek!

Nem tudom még mit leszek teendő, mert lelkem egészen föl van zavarva, föl van dulva, egyfelől e kiáltó bántalmak által, másfelől tisztelt atyám, és forrón szeretett anyám hirtelen halála által, kik mindketten leghőbb imádásom tárgyai voltak. Csak egy hete még, hogy atyám haláláról értesültem, s ma már anyám is megszűnt élni. Szegény költő! — szokta Ön nekem mondani olykor. Szegény költő, igazán!

Bocsásson meg nekem, tisztelt tábornokom, e részletekért, melyek Önt talán kevésbé érdeklik, de melyek leírása megkönnyíti megtört szívemet. Ön mindig oly jó volt irántam; kihez szólhatnék őszintén, ha Önhez nem?

Isten áldja meg Önt!

En Önt soha sem fogom feledni; valamint Önt is kérem, ne feledkezzék meg szegény hazámról, melynek legfőbb s talán egyetlen gyámola. Isten Önnel, tábornokom, isten Önnel, atyám!

Önnek háladatos fia

Petőfi Sándor.¹⁰

Így szól a Petőfi leírása. Lemondása Klapka tábornok közléséből ismeretes és így szól:

13019

849

Tisztelt Hadügyminiszter Úr!

Órnagyi rangomról megromlott egészségem következtében ezenel hivatalosan lemondok.

Debreczen, május 6. 1849.

Petőfi Sándor.¹¹

Levele, melyet, mint Bem tábornokhoz intézett s fönnebb közölt le-

¹⁰ A *Vasárn. Ujs.* id. sz. közli a levél francia eredetijét is, melyet mi csak azért nem adunk, holott az származik valóban a költő kezétől, mert az eredeti szöveg nincs kezünknel. Oly szöveget pedig, melyben akár csak egy betű a hiba, szándékosan legalább, — adni nem akarunk másodkézből. Egy követk. számunkban közölni fogjuk. Az ered. fr. szöveg Petőfi István hagyatékából a Nemz. muz. birtokába került.

¹¹ *Magyar Szalon.* 1885. okt. füz. V. k. 5. l. (Klapka tábornok: Petőfi összekocczanása a hadügyminisztériummal cz. cikkben.)

velében említi, Szolnokról írt Klapkához, (már mint polgár vagy legalább mint olyan, a ki lemondása után magát joggal ilyennek tartja), máj. 8-án kelt¹² s a Klapka által közlött rész, mert elejét még ma sem ismerjük, így szól (»egy kiméletlen sértő bevezetés után« — írja Klapka¹³):

»Itt vége nem lehet a dolognak, ha a közvélemény előtt magamat tönkretenni nem akarom, s ez nem szándékom, mert nekem szebb nevem van, hogysen azt csak úgy könnyedén sárba hagyjam dobni. Ha én most hallgatók, a lemondásomról csak a kósza ferde hírek által értesített közönség reám — az igazat nem tudva — kígyót, békát fog hányni; hogy tehát ez ne történhessék, nekem meg kell írni a magam igazolása végett egész találkozásomat s beszélgetésemet önnel, s ha megírom, igen élesen fogom megírni, mert az én tollam oly éles, mint akármelyik kard a hadseregben, és ha ezt teszem, én istenemre mondom, nem tudom mi következése lesz, de ha legkisebb lesz is; lesz annyi, hogy ön elveszti a magyar nemzet előtt minden igényét a humanus és illedelmes ember címre. Én ezt nem felhevülve, hanem nyugodt megfontolás után írom, s ha ön magába száll, át fogja látni, hogy úgy lesz.

Én nekem írnom, nyilatkoznom kell okvetetlen a közönség előtt. Egy esztendeje múlt, mióta a nemzet teherhordó napszámosa vagyok, mióta mindennapi kenyereket, boldogságomat, családomat és mindenemet feláldoztam a hazának, s egy esztendő óta áldozataim jutalma folytonosan csak a legégbekiáltóbb méltatlanság, egy esztendeje, hogy lábbal tiporják az én büszke és méltán büszke fejemet. Túrtem eddig a haza javáért, de tovább túrni minden emberi erőm összeszedése mellett sem vagyok képes; szólnom kell, szólni fogok, megbántott lelkem minden keserűségével s lángjával, s ha kortársaim nem hallgatnak meg, fölállok a história trübünjére s onnan kiáltom le vádaimat az igazságos utókor fülébe!

Akarja ön ezt? Ha igen, úgy jól van, ha nem akarja, van egy mód reá, hogy e szomorú dolgok nyilvánosságra ne kerüljenek: iktassa ön a »Közlöny«-be őrnagygyá kineveztetésemet, küldje meg a kineveztetési diplomát s szabadságra menetelem engedélyét, mert fölbomlott egészségem miatt egy ideig semmi esetre nem tehetek szolgálatot, ha végkép elpusztulni nem akarok. Minden ember, még azok is, kikkel oly összeütközésbe jöttem, mint önnel, lesznek oly méltányosak irántam, hogy az őrnagyságróli lemondásom visszaadását nem azért kívánom, hogy ismét őrnagy legyek, mert a mily kevésbé vágytam erre, oly könnyen nélkülözöm; ezen kívánságom oka egyedül az, hogy ha ön ezt teljesíti, nekem erkölcsi elégtételt fog adni: mert ez annyi lesz, hogy irántami — kiméletesen szólva is — igen-igen kemény szavait visszavonja ön. Ez esetben a hozzám szóló iratokat kezembe juttatni

¹² Klapka nem közli ugyan id. cikkében a datumot, de igen „Emlékeimből“ cz. műve (1886.) 148. lapján.

¹³ Id. cikkében. Mindenesetre má más, hogy az úgy szereplői mindnyájan halottak, közleni kellene egészen.

Irányi Dániel pesti kormánybiztos által kérem, ellenkező esetben a másik útra fogom magam kényszerítve látni.

Hadügyminiszter úrnak alázatos szolgálója

Petőfi Sándor m. k.

Klapka a költő leveléről „Emlékeimből” cz. könyvében (148. l.) ezt írja: »Petőfi erre (t. i. beküldött lemondása után) eltávozott Debreczenből, s május 8-áról keletve Szolnokról írt egy levelet hozzám, a melynek tartalma nemcsak a legégbekiáltóbb lábbaltiprása volt minden fegyelemnek, hanem egyszersmind férfit és katonai becsületesnek vérlázító arczulsapása is.

Első dolgom volt, hogy Görgeit értesítem erről a kínos ügyről, minthogy természetesen legnagyobb költőnkkel nem bánhattam úgy el, mint egy közönséges bűnösrel.¹⁴ Ide vonatkozó jelentésem így hangzott:

14.

I. szám.

**Klapka tábornok s helyettes hadügyminiszter
Görgey Arthur**

fővezér és hadügyminiszter úrnak

Budavár alatt.

Debreczen, május 10-én, 1849.

A »Honvéd« című kolozsvári lapban Bem altábornagy úrnak a houvédelmi bizottmányhoz f. é. ápril 23-áról írt és a »Márctius tizenötödike« 69-ik számában mellékelt levele megjelenván, általjában híre volt, hogy ezen levelet az előbb nevezett hirlap szerkesztőségével minden megbízás vagy felhatalmazás nélkül Petőfi Sándor százados közölte.

Erre néhány nap előtt Petőfi Sándor itt Debreczenben órnagyi öltözetben előttem személyesen megjelent. Én őt a sajtóval ezen visszaélése miatt kérdőre vonván, figyelmeztetém, mennyire helytelen olyasmit a nyilvánosság elé hozni, minek nyilvánítása nemcsak a lovagiassággal meg nem fér, hanem a mostani bonyodalmak közt káros.

¹⁴ Legyen itt megemlítve, hogy Klapka két előadásában (itt és id. cikkében) van némi eltérés. Id. cikkében így szól: „Az első pillanatban, hogy e gyalázó levelet átfutottam, nem kevésbé voltam zavarban az iránt, mitevő legyek a költővel.... Végre is elhatároztam, hogy egyelőre abban hagyom az egész dolgot, minthogy — ha csak a közvéleményt fölingerelni nem szándékozom — lehetlenség lett volna a hadi törvények teljes szigorát reá alkalmazni.“ Mindenesetre az áll, hogy a költő szolnoki levelének vétele után Klapka azonnal, már máj. 10-én megtette Görgeynek a jelentést, melyet épen oly kíméletesnek, a Mészáros-féle elaludt ügy fölemlegetésével, etc. nem lehet találnunk, mint a fönt id. hely mondja; továbbá épen e jelentése azt bizonyítja, hogy a költő lemondását elfogadta máj. 6-dikáról s tehát az, a mit Petőfi utóbb tett, nem eshetett katonai elbírálás alá, holott Klapka így kívánta vételni. Ez kétségtelenül tény, így írja Petőfi is Bemnek s elismeri Klapka is, mert az a formalitás, hogy a költő lemondásának elfogadását *nem késbesítette* eltávozása miatt, a lemondás *elfogadásának* tényén nem változtat.

meghasonlást is idézhet elő, azt tanácsolván továbbá neki, hogy azon esetben, ha journalistikai hajlamát illetően nem nyilvánosság elé tartozó tárgyakra nézve sem képes fékezni, nyujtsa be inkább tisztérőli lemondását, megjegyezvén egyszersmind, hogy őt egy őrnagynak sem rangja sem öltözete nem illeti, miután még a hadügyminiszterium által őrnagygyá kinevezve nincs. Mire ő kijelentvén, hogy a kérdéses levelet csak magyarra fordítá, egyben szabadságali távoztatását óhajtja, én pedig orvosi bizonyítvány benyújtására útasítván őt, bevallá, hogy nem bír azon önmegtágadással, mely a katonaságnál szükséges, és ennélfogva a 2. pont alatt idezárt lemondványát benyujtá. Mielőtt azonban én a lemondásnak a 3. pont alatt ide mellékelt elfogadását neki kézbesíttem volna, tőle mai napon Szolnokról 4. pont alatt idezárt levelet vettem.

Kérem hadügyminiszter urat, méltóztassék ezen egész ügyet azon káros befolyás tekintetéből, melyet az illetően kihágások az egész hadsereg fegyelmére, az előljárók iránt tartozó tiszteletre, következőkép a veszélykörnyezett hazára nézve gyakorolhatnak, kellő figyelemre méltatni.

Elmellőzvéen saját személyes tekintélyemet, egyedül csak jelen tisztii állásomat, mint hadügyminiszter, kívánom tekintetbe vétetni, méltóztassék azért az ügyet kimerítőleg tárgyalatni s megsértett nevem-, becsülem- és hazafiságomnak példás elégtételt adni; mert úgy hiszem, a legközelebbi múlt idők eseményei — és fáradaim eredményei elég tanúságai annak, hogy mennyire alaptalanok Petőfi népköltőnek aljas vádjai.

Petőfi századost illetőleg még különösen megjegyzendőnek tartom, hogy ő Mészáros Lázár altábornagy és volt hadügyminiszter úr által alapos oknál fogva történt rendreutasítás miatt már február hóban beadta századosi tisztérőli való lemondását és ez a hadügyminiszterium f. é. a/h 4162. sz. a. kelt intézvénye szerint el is fogadtatott; később ugyan Bem altábornagy őt ismét századossá kinevezte, de a hadügyminiszterium által e rangjában meg nem erősítettett, annál kevésbbé kapott őrnagyii patenst, valamint Bem altábornagy ur által sem Ión a csataterén őrnagygyá kinevezve, következőkép mint ilyen nem is tekinthető; továbbá Petőfi sem szabadsági engedelmet, sem erről szóló bizonyítványt nem kapott, mégis eltávozott és saját kényéből tartozkodik a fővárosban.

Petőfi már két ízben sérté meg nyilvános lapokban előljárói iránt tartozó tiszteletet és nem átalá szint ily módon tisztelettel megőszült, volt hadügyminiszterünk Mészáros altábornagy úrra egy gúnykölteményt kibocsátani.

Végre említés nélkül nem hagyhatom, hogy Petőfi elég vakmerő volt levele végén felőlem azon gyávaságot föltenni, miszerint sértő levele következtében tőle bocsánatot kérendek s őt őrnagyii rangjában megerősítendem; ezen elbizakodottságot és követelést a véle tartandó vizsgálatnál főleg figyelembe ajánlván, tekintetbe kérem vétetni, miszerint méltatlanság volna minden bűnhődés nélkül ily kiméletlen mó-

don megtámadhatni egy oly férfit becsületét, ki hazájáért küzd és kinek nincs is más óhajta, mint hona szabadsága és függetlenségeért élni, halni.

Helyettes hadügyminiszter

*Klapka.*¹⁵

Görgeynek alig lehetett volna ideje valamit tenni e jelentésre; mert Klapka már máj. 15-én Pestre ment, hol a Svábhegyen Petőfivel találkozott, ki *örnagyi ruhát viselt*. Ekkor azt kérdezvén tőle, hogy ő írta-e a szolnoki levelet? a költő igennel felelvén, megrendelte, hogy szobájában maradjon fogságban, míg a haditörvényszék ítélt felette. »Természetesen nem volt szándékomban, írja Klapka, a költőt elítéltetni; csak a mélyen megsértett fegyelemnek kellett elégtételt adni, és Petőfit azzal szabadon bocsátani. Görgeivel való bizalmas megbeszélése után a dolognak, elhatároztuk, hogy két tiszt jelenjen meg nálam és kérje elnézésemet és Petőfi szabadon bocsáttatását tőlem. Ugy is történt. Visszaadtam Petőfinek szabadságát; magamhoz hívtam s kifejttem előtte magaviseletének helytelen és hazafiatlan voltát. Én bocsánatom jeléül kezet nyújtottam neki, s azt hittem, hogy ezzel el lesz feledve az egész dolog. De Petőfi mégis megboszlulta magát legutoljára írt költeményeinek egyikében, a mely ellenem van intézve, s igaztalanul kemény hangú ugyan, de azért az ő babérainak, melyeket az egész művelt világ fűzött dicső homloka köré, kárt nem tett és nem is tehetett.«¹⁶

A költő a történetek után azt a cikket, melyről Klapkához írt levelében szól, sohasem írta meg; azonban tekintettel a hallott vádakra és megjegyzésekre, jun. 11-én a következő sorokat tette a *Közlöny*-be:

Nyilatkozat.

Pest, junius 11. 1849. Ismét lemondtam, és pedig most nemcsak örnagyi rangomról, hanem a' katonaságról egészen és örökre. A' rosszakaratuak és az avatatlanok e' lépésemet a' legbotrányosabb magyarázatokkal kísérik. Én egyetlen nyilatkozatommal megczáfolhatnám őket a' megsemmisítésig, de czáfolatom olly zavarokat idézhetne elő, melyeket most elkerülni hazafiui kötelesség. Ezen kötelesség mindig szent előttem, most tiszszeresen az; tehát hogysem ezt megsértsem, inkább hagyom magamat rágalmazni, kisebbiteni azon ideig, midőn körülményeink változtával elmondhatom lelépésem okait, elmondhatom, hogyan bántak velem, hazafiui áldozataim, irataim és tetteimért. Addig

¹⁵ Megjegyezzük, hogy e szöveg a Klapka id. cikkében és az Emlékeimből cz. művében (149. l.) közölt két szöveg összevetésével van közölve. Ezek közül hol egyik, hol másik a bővebb. Így ca. megfelelhet az eredeti alaknak, melyet látni nem volt még módunkban.

¹⁶ Emlékeimből. 158. l. A találkozás id. cikkében némi eltéréssel. E szerint a költő maga ment hozzá, hogy „köszönetet mondjon“, Klapka kezét nyújtá, — „ő azonban nagyon szófukar volt és eltökélt felindulását, melyet bensejében érezhetett és azzal a költeménnyel állott rajtam bosszút, mely csak jóval halála után került a nyilvánosság elé. Petőfi később hősi halállal halt meg. Sajnálom ezt az esetet.“

csak arra figyelmeztetem a' nemzetet, hogy rágalmozóim olyan emberek, kik egyik másik sutban hunnyászzkodtak, míg én Bem oldalánál. Bem által megkoszoruzva harcoltam az erdélyi csatáreken!

Petőfi Sándor.

(Közlöny. 1849. 134. sz. 507. l. jun. 17.)

Ennyi az, a mi ez ügyre legközelebről tartozik. Ehhez kiegészítésül csak azt teszszük, hogy a Bem fenti levele által gr. Vécsey megbántva érezte magát s úgy látszik, mások is közbevetették magokat; elég az, hogy Bem a *Honvéd*-ben megjelent levél tartalmát, egy már máj. 16-án Ó-Orsován kelt nyilatkozatban, kijelentvén, hogy »az abban kimondott vád félreértéseken alapszik, — annál fogva nem törtétnek tekintetik«, — visszavonta s így hivatalosan az egész ügy elsimúlt.¹⁷ A mi a kérdésnek Petőfőre vonatkozó részét illeti, a mi álláspontunk a fennebbiekből eléggé kitűnik. Mindenesetre Klapka is hibázott, midőn a költőt ingerülten fogadta s midőn elfogadott lemondása után is katonaként bánt vele, mert látszólag bármily enyhén, mégis úgy bánt. Formahiba a költő ügyében nem egy történt. Ilyen volt első sorban, hogy Bem újból századossá tette, de megerősítetteti elmúlasztotta; ilyen volt az is, hogy beadott lemondása után is hordta az őrnagyi öltönyt, ha valóban hordta, mint Klapka emlékszik. De egyet semmi esetre sem szabad feledni, hogy a pro és contra felhozható érveket mellőzzük, melyek akár lapokon keresztül volnának szaporíthatók, s ez az, hogy úgy az első, mint a második összekoczczás, az alap-okot tekintve, ilyen nagy zajra aligha volt méltó; de más részről az még valóbb, hogy bármily barátjai legyünk a formának s valóban nagy barátai s fentartói vagyunk, nagy kárnak tekintjük, hogy a lényeg mellőzésével, mely pedig nagy és jelentékeny volt, egészen jelentéktelen okokból a költőt elkeserítették; a ki épen helyzetének természeténél fogva, méltatlanságot valóban szenvedett s ha ennek túlzó hevességgel adott kifejezést, volt is joga hozzá. Mert utóvégre forradalmi hadügyminisztereknek valóban más dolguknak kellene lennie annál, hogy sem a haza egyik leglelkesebb fiát s legaldozatrakészebb bajnokát kicsinyesnek mondható támadásokkal elkedvetlenítsék és elkeserítsék csak azért, hogy formáikba nem illik belé teljesen.

Ferencai Zoltán

¹⁷ Megj. *Közlöny* 1849. jun. 13. (130. sz. 490. l.) a nem hivatalos és a június 14-diki (131.) számban a hivatalos rovatban is. Bem.e nyilatkozatából világos, hogy a levél a *Honvéd*-ben az ő beléegyezésével jelent meg. Kiadva Pet.-muz. I. 19. l.

A kortársak bíralatai Petőfi műveiről.

XXI.

Petőfi Sándor összes költeményei egy kötetben. A költő aczélba metszett arczképével. Pest, Emich Gusztáv sajtója. 1847. 537. l. (Vége.)

Azon gyöngédség, mely Petőfi szerelem dalait jellemzi, elhagyja őt csaknem minden bordalaiban, melyeket bizonyára sem a hét bölcsnek, sem Platónak ebédjénél nem énekelhetni el, mert némeiyikének egészen prosai sőt néha még aljas hangja is, kellemtlenül érinti az olvasót. Ilyenek már „Gazdálkodási nézeteim 196. l. Vizet iszom. 197. l. Carmen lugubre. 200. l. Mi lelt. 241. l. Petőfi, ki oly szép költeményeket irt, legjobban tudja hogy a rímek még nem elégségesek egy költeményhez, hanem hogy ahhoz még a gondolat is szükséges, hogy továbbá ezen gondolatnak is legalább némileg el kell térni attól, a mit minden nap hallunk. De lehetetlen ez alkalommal Petőfit nem figyelmeztetni arra, hogy a bor költői tárgy ugyan, de nem a részegség, s azért roszul hat reánk még azon dala is, melyben (Dáridó után 242. l.) az elmúlt részegséget festi. — Még sértőbb azonban néhány verseinek hangja (Deák-pályám 195. l. Apám mestersége s az enyim. 281. l. A világ és én 315. l. Rosz verseimről 326. l. A nap házaselete 239. l.) melyek a szép betűt s hófehér papírost meg nem érdemlik, mert ezeken még nem is nevezhetünk jó izűen, mint Blumauer piszkos pajkosságain, s aljasságuk nincsen elmésség által nemesítve, mint Heinének néhány aljassabb költeményeiben, hol a genius szárnyalását még akkor is érezzük, mikor az sárral dobálja azon tárgyakat és személyeket, melyekről kegyelettel szoktunk szólani. Vagy talán

nem érezné Petőfi, hogy abban semmi elmésség nem rejlik, ha *criticusait ökrökhöz hasonlítja*, s szánakozva megemlékezik arról, hogy ők is emberek; ha sok professorát *számárnak* nevezi s elbeszéli, hogy őket *kutyaliter infestálta*, vagy ha *a világ szolgafogát ki akarja rugni*, s a napot a kocsmában képzeli magának, a hol *iszik mint a kefekötő*. Mi ilyesekben csak izlés nélküli durvaságot látunk, milyenhez épen nem szükséges Petőfi gazdag képzelődése, megírja ezeket bármely iskolás gyerek is. —

Mit mondjak továbbá azon sületlenségekről, melyekkel a vastag kötet vége felé találkozunk? (A nap 325 l. Magyarország 340. l. Hogy van, hogy azt a sok gazembert 423. l. Elvándorol a madár 442. l. Annyit sem ér az élet 443. l. Mögöttem a múlt 444. l. Ha állok a róna közepén 448. l. Ha jőne oly nagy fergeteg 449. l. Az ember ugyan hová lesz 452. l. Elmém ezen sokat gondolkodik 453. l. Földét a földműves, — és Nem csak mi vénülünk 456. l. Nem sülyed az emberiség 457. l. Mért hogy láthatatlanok 462. l. Hidedg ellen a tél 464. l. E gazdag ur 466. l. Midőn a földön 467. l. Fővényszem, harmatcsepp 469. l. és Halhatlan a lélek 532. l.) Ezekben oly trivialis vagy oly izetlen gondolatokat találunk, hogy alig tudjuk hová sorozzuk e verseket; az ilyenekkel kár a roszakarók kezébe fegyvert adni, kik az ilyen verseket bizonyosan a költő tagadhatlan hiúságából (lásd Jövendölés, Szemere Pálhoz, Arczképem, Halhatlan a lélek) fogják magyarázni, melylyel legesékélyebb irkafirkáját is kiadásra érdemesnek tekinti, mi azonban nem

szólunk többé semmit ezen hiúság ellen, mert ennek köszönhetjük azon valósággal szép (?) költeményt (*Fővendülés*), melyben Petőfi már 1843-dik évben halhatlan névre tart igényt. —

Lehetetlen itt hallgatással mellőznünk a költőnek azon hibáját, melybe ő ugyan ritkán esik, mely azonban annál inkább kiemelendő, minél nagyobb azon íróink száma, kik ezen sziklán hajótörést szenvedtek, — a dagályt értjük. Dagályos az, mi nem nagy s mégis nagynak akar látszani, s azért felfújja magát; belől üres, nem izom, hanem daganat. Ezen hibába esnek leginkább a rhetori szellemű nemzetek, melyek a bensőség hiányát nagy szavakkal s csillogó külsőségekkel szeretik takargatni; ilyenek voltak a rómaiak, ilyenek most is a román népek (különösen az olaszok és spanyolok), ilyenek a törökök és persák, s kiválólag a magyarok, kik a nagyszerűt a gyengeségig szeretik, s ugyanazért mindig nagyszerűt szeretnének mondani s írni, — ha pedig a gondolat nem nagy már önmagában, akkor hasonlításokat keresnek s képeket, melyeknek nagyságát az alapgondolatra viszik át, s ilyenkor gyakran a nagyszerű helyett csak a képtelent, az idomtalan, a keresettet, vagy az undorítót s neveltségest érik el. Példák bizonyítják ezt legjobban. Petőfi a sötét leányszem ragyogásáról azt mondja, hogy úgy tündököl:

„Mint zordon éjben,
Villám tüzenél,
A hóhérpallos“.

(449. lapon). Ez keresett, természet elleni kép, mert zordon éjben, villám tüzenél a hóhér alszik, s nem nyakaz, s palfosa a tokban nyugszik. 529. lapon a sűrű hópelyhek (ez már magában kép) hasonlítottatnak »egy örült gondolatjaihoz«; ez képtelen-

ség, mert a tertium comparationis egészen hibázik, de még ez sem elég merész kép a költőnek, s a hópelyheket összetépett lelke rongyaihoz hasonlítja, már ez nem nagyszerű, ez csak nevetséges, mert e szerint Petőfi lelke valami kopott kelméből készült, melynek rongyai e sűrű hóhoz hasonlóak, tehát valószínűleg fejtér flanellből vagy vattából; — 18. lapon Kompolti Dávid így szól a szép Perennához. —

„Oh miért

Fejem nem oly nagy, mint az ég, hogy annyi Szem volna rajt a hány csillag van ott,
Hogy bámulnálak valamennyivel.“

Ez idomtalan és nevetséges kép, mert ha Dávid feje oly nagy mint az ég, milyen lesz szája, melylyel Perennát csókolandja, s mi lesz ő, ha annyi szeme lesz, a mennyi csillag van, — ember csak tán nem maradhat? 464. lapon szerző szíve úgy rángatózik miként porban a levágott emberlő, ez nem nagyszerű, ez undorító. 468. lapon pedig a költő kivágja szívet s beülteti a földbe, ez képtelenség ugyan, ha azonban ebben kedve telik, nem ellenezhetjük, de mért ülteti ő el a szívet? mert »kikél talán bábérfa képiiben«. Már ez tréfának is sok, ha csak Petőfi Boscóval nincs compániában, mert különben husból fát növeszteni, ezt még Horác sem engedné meg a költőnek, ki megadta neki a »quidlibet audendi... aequa potestast«. A dagály egyébiránt Petőfinél, a mint mondók, ritka, s az említettekén kívül csak hat dalában akadunk feltűnő dagályra (Képzetem 343. l. Három szív története 350. l. Az utolsó ember 354. l. Sors; nyiss nekem tért 482. l. és Egy gondolat bánt engemet 536. lapon), ezekben a dagály inkább a gondolatban fekszik, mint az előadásban, mert hogy példaul csak egyet érintsünk, a vi-

lágyszabadságért meg akarni halni, ez magában oly képtelenség, mely csak abból magyarázható, hogy a költő vagy az egy ember lehető legnagyobb erejét és hatását túlbecsülte, vagy megfelejtkezett arról, mily nagy a világ, mily végtelen az emberiség, — még a legnagyobb hiúság sem tulajdoníthat egyes ember halálának befolyást az egész emberiségre, itt az egész eszme dagályos.

Bármily épnék s egészségesnek látjuk is Petőfi költői természetét nép és szerelemdalaiban, mégis, ő sem kerülhette ki egészen az ugynevezett világfájdalom beteges állapotát, melynek valódi oka nem eléggé világos, mert kedvesének halála még nem fejt meg ezen lelki állapotot, minthogy ezen catastroph előtt szintoly mérges verseket találunk nála mint utána, melyekben szerző oly komoly képeket vág, mintha a földet reggelire, mint egy gombócztot le akarná nyelni, s a tengert áldomásúl kiinni, pedig összes panasa csak az, hogy a kritika méltatlanul bánik vele, s hogy pénze nincs, mit Heineféle gúnynyal említ többször. De azon ellentét, melyben a költőnek gazdag és kincsekkel telt phantasiája szegény üres zsebihez áll, Magyarországnban nem ujság, ezt már annyiszor láttuk, hogy Petőfi sem képes érdekessé tenni; a modor azonban, melyben több ily nemű dalai irattak, hol csak azért melegítetik fel az olvasó kedélye nemesebb érzelmekre, hogy a dal végén a legmindennapiasabb prosaiság hideg vizével leöntessék, egyáltalában nem javálható; a költészet méltóságával nem férnek össze az ily bajzozóféle elménczkedések, a nemesebb érzelmekkel nem szabad pajkos játékot űzni. — Világfájdalmából azonban Petőfi nem sokára kiépül egy szép költeményben, (483. lapon),

melynek végén azonban egy hamis és keresett kép (a bánat *sötétre festi a fehér szívet*) az egész kerekdedségének árt, pedig különben költőnk az ilyenre jól szokott vigyázni s fellelte ritka nála a költemény, melyben a gondolat egysége s az előadás kerekdedsége el volna tévesztve; mi alig találunk többet mint hármát négyet, mert ilyennek tartjuk népdalát: Mi nagyobb a nagy szent Gellért hegynél 187. l. melynek vége erőtetett; a fergeteg leírását, Oda nézzetek 450. l. melynek vége bágyadt. A magyar nemzet 534. l. hol a föld isten kalapjának s hazánk pedig bokkrétájának mondatik, mi komoly költeményben kirívó, keresett kép, végre egy fényes gondolatokban, gazdag költeményben (Mint felhők a nyári éjben... 418. l.) a harmadik verssor vége nem áll az előbbiekkal kapcsolatban s megzavarja az egésznek szép összhangzását.

Petőfi dalainak ismeretes typosától eltér néhány epigrammféle verszet (Egy bölcs hajdan 449. l. A férj haza jó betegen 463. l. Az özvegy gyászba öltözik 465. l. Igazság alszol, ugyanott), melyeknek éle azonban nem igen metsző, de kitünő a többiek közül: „*A halvány katona*“ (162. l.) melynek spartai alapeszméje beillenék Plutarch apophthegmái közé. Nem kevésbbé sikerültek satyricus irányú költeményei (Szinbírálat 194. l. Kedves vendégek 212. l. Ha 238. l. Egy szép hölgy emléke 327. l. A magyar nemes 369. l.), ellenben szerencsétlen nagyobb elbeszélése »Salgó«, melynél az előadás nehézséges, dagályos, prosai.

Miután Petőfi költeményeit elég szigorúsággal átvizsgáltuk s egy nyolczadát kárhoztattuk, az osztó igazság úgy hozza magával hogy kijelentsük, miszerint hét nyolczada ellen kifogá-

sunk nincs, szükséges továbbá, miután a hibás dalokat kiemeltük, megemlíteni a kitünőbb költeményeket is, azokon kívül, melyeket már elébb érintettünk, s ezek közé sorozzuk leginkább a következőket: Anyám anyám 307. l. Felhő és csillag 361. l. Éj van 383. l. Ha az isten 405. l. Elnémult a fergeteg 406. l. és Milyen furcsa álmam 411. l. mind ezekben az ifjonti felfogás, a valóságos és nem csinált érzelem szerencsés kijelentése s a forma tisztasága egyaránt dicséretes, a »Bűm és örömem« című dalnak (363. l.) második fele mind a könnyűség, melylyel szerző nehéz formákban szabadon mozog, mind a gondolat gyöngédsége tekintetében remek.

Vége meg kell jegyeznünk hogy Petőfi költeményeit épen akkor adta ki, midőn költészetének egyik átme-

(Szépirodalmi Szemle. 1847. I. 297. l. 19. sz. máj. 9.)

neti szakát éli, s az 1846-ki versei közt alig találunk már népdalt, s új hang úti meg füleinket: a költő philosphálni kezd, kebelében felébredett »azon felbontási és fejtegetési szellem, mely éles elméjü talányokban gyönyörködik, s eredményeit jelmondatokban és gnomákban szereti letenni, s mely nem a kardnak, de a törnek vagy késnek élivel szándékozik behatni az élet és természet titkaiba«. Mily fordulatot veend Petőfi ezen új phasisában, melynek kezdetén áll, azt nem lehet előre meghatározni; annyi bizonyos, hogy költői ereje még mindig növekedésben van, s azért bátran jósolhatjuk, hogy ezentúl is oly szerencsével fog haladni költői pályáján mint eddigelé. —

Irta: Pulszky Ferencz.

Közli: F. Z

Egykorú megjegyzések Petőfi műveiről 1848-ban.

I. *Nemzeti dal.*¹

Hazánk (1848. I. 750—751. lap, 188. sz. márcz. 18.) Királyi Pál magyar nemzetőr a márczius 15-diki mozgalmakról szólván, ezeket mondja: »A petitióban kifejezett 12 pont elsejét, a szabadsajtó helyreállítását azonnal életbe léptetendő; Petőfi Sándor buzdító nemzeti dalának cenzúra nélküli kinyomatása határozottatott el; s egyuttal az, hogy az egyetemi fiatalság, mellynek a reformlakománáli megjelenhetés tiltatott, ott az iskolák falai közt hívassék fel a köteles-

ségek teljesítésére, miket a vészben forgó haza jelen perczei kívánnak.«

A színházi előadásról este: »Petőfi jeles költőnknek következő versét: *Nemzeti dal*,² *Egressy Gábor* elszavalta, ennek minden szava a lelkesedés tapsviharával temettgett a lélekbe, onnét csak a halállal enyészhető. A kitétel: »esküszünk, rabok többé nem leszünk« mint polgári miatyánk imádkoztatik.«

U. ott (189. sz. márcz. 21. 756. l.) Pozsonyból írja Karády Ignác márcz. 16., éjféli utáni 2 óráról: »Most érkezett Pestről a gőzös, a pesti ifju-

¹ L. még Petőfi-muz. 1890, 173, 319, 365. 1891. 38, 77, 197, 247, 279. l.

² Közli a *Nemzeti dal*-t.

ság megküldötte nekünk Petőfi első szabadsajtói gyümölcsét és a tizenkét pontot; mindkettőt mihelyt a nap feljő, nyomatni fogjuk s elszórjuk a nép között.»

U. ott az egész lap címlapján a jellege:

A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Petőfi Sándor.

U. ott (810. l. 202. sz. ápr. 20.) Roboz írja Veszprémből: »Gyáva nép az, ki meg nem érti a kornak felhívó szavát, s ki tétlen vesztegel, míg óriási erőt fejthetne magában. Ki az, kít velőben meg nem rendítenek a nép halhatatlan s lángeszű költőjének ez országot rázó szavai:

Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Te is felébredél Veszprém, álompárnaid alatt!«

U. ott (204. sz. ápr. 27. 818. l.) Balás Dávid nemzetőr írja Sopronból ápr. 17-ről, hogy ápr. 16-án a soproni két főisk. ifjúsága az átalakulás emlékére ünnepet rendezett a színházban, ezután fáklyás-zene volt, melynél az ev. iskola előtt két tanuló beszédet tartott. — »Végül Petőfi ismeretes „Talpra magyar“ stb. dalát hangoztaták. A sziv tombolt örömben s a kitört érzetár éjjel felé kezdé szokott medrébe visszasimulni.«

Ungar (1848. 591. l. 74. szám, márcz. 28.)

Szegedin, den 23. März. 1848. Morgens 3 Uhr. Die ungarische Tricolore weht vom Thurme des Stadthauses, von den Dächern der Häuser, von den Masten der Schiffe herab. Alles schmückt sich mit der Nationalcocarde, blickt jubelnd einer

freundlichen Zukunft entgegen, und singt *Petőfi's* Nationallied.

Ferdinand Kemény.

U. ott (81. sz. apr. 5. 643. l.): *Arad*, am 31. März. 1848. »Egyenlőség, szabadság, testvériség!« sind die schönen, begeisternden Worte, die nun die Brust eines jeden *edeldenkenden, biedern* Magyaren mit Freude und Stolz erfüllen; sie sind auch zu uns gedrungen, wenn sie auch nicht überall *durchgedrungen*. . . . So lange die Nachrichten von den erfreulichen Ereignissen in Pesth nicht authentisch waren, äusserten sich die freudigen Bewegungen und Demonstrationen nur im Theater, wo am 18—20-ten, auf stürmisches Verlangen, Nationalweisen, Rákoczy und polnische Freiheitslieder vorgetragen, die 12 Punkte und *Petőfi's* »Nemzeti dal« von der Bühne herab laut verlesen wurden. Die wenigen Cocardetragenden wurden noch mit Befremden angesehen, etc.

IV. A királyokhoz.³

Der Ungar (1848. I. 867. lap, 109. sz. máj. 7.):

⊙ Die »Augsburgerin« schreibt von *Petőfi*: »Der Dichter *Petőfy* (!) ist der Sprecher der Republicaner. Eins seiner letzten als Flugblatt erschienenen Gedichte: »An die Kö-nige« endigt mit dem Refrain: »Es gibt keinen *geliebten* König mehr!« und enthält Strophen wie: »Die Völker dulden Euch nur als nothwendiges Übel« u. s. w. Kurz ein kleiner (!) *Herwegh*, den auch hier die unendliche Mehrzahl des Volkes mit Achselzucken betrachtet. . . .«

Hazánk (1848. I. 901. l. 225. sz. jun. 17.) Debreczenből egy *N. jegyű* levelező bírálgatva a „*Debreczeni értesítő*“-t, az e lapban *Petőfi*

³ L. még *Petőfi*-muz. III. 367. IV. 39, 77, 150. l.

„A királyokhoz“ című verse ellen megjelent versekre ezt írja: »De még azokat a Petőfit hazaárulással rágalmazó czudar verseket sem venném ám fel lapomba, még ha hurkon csüngene is szeme gyártójának... Teringettét! annyira veszett hírét költötte már az ön „ertesítője“ szegény Petőfinek itt az alföldön, hogy tán agyon ütnék, ha ide tévedne... X. is, Y. is feláll ellene az ön lap-

jában, sőt mirable chose! legujabban még Z. L. polgárhölgy is!... Ej, ej, Z. L. leányasszony — ne írjon maga máskor verset Petőfi ellen. Nem tud maga ahoz, szép hugom. Vagy ha épen versirási rohama jön: írjon a szerelemről. A Petőfi érdemei kissé magasak önnek. Jó egészséget lelkem!... Páh.«

Közlő: F. Z.

Vonatkozások Petőfire.

CLXIX. *Hazánk.* 190. sz. márcz. 23. 759. l.:

Pestről; márcz. 21-ről írja Királyi Pál nemzetőr: »A lelkes Petőfi indítványára a nagy események örökiséül azon helyek, hol a fő cselekvények végeztek, következőleg kereszteltetének meg — szentelt vizet rá a nép dörgő helyeslése öntvén: hatvani utca: *Szabadsajtó* — egyetem előtti tér: *Martius 15-dikei tér* — városház tér: *Szabadság tér* — Fillinger: *Szabadság csarnoka.*

CLXX. *U. ott.* 721. l. 193. sz. márcz. 30. írja Pestről márcz. 27-ről Királyi Pál; »Mozgalmaink vezetői voltak: Vasvári Pál, Jókai Mór, Petőfi Sándor, Bulyovszky Gyula, Degré Alajos; s többek.«

CLXXI. *U. ott.* 781. l. 195. sz. U. 6 írja Pestről: »Martius 31-dike élénk mozgalmakban folyt. Két népgyűlés tartott. Reggel, melyben a

házához intézendő proclamatió pontjai állapították meg, és délután öt órakor, midőn e felhívás szerkezete *Petőfi* Sándor által a népnek zajos tetszése közt felolvastattott s *Irányi* Dániel ugyanazt hű német fordításban közlé a tömeggel, mely minden nagyítás nélkül huszezer számra mehetett, elborítván muzeumunk tágas terét minden szögleteiben.«

CLXXII. *U. ott.* 894. l. 223. sz. jun. 10.:

— *Petőfi* a jövő nemzetgyűlésen aligha követ nem leend a — *Kis-kunságból!*

CLXXIII. *U. ott.* II. 24. l. 6. sz. jul. 13.:

Petőfi Nagy Károlyt, ki ellene Szabadszálláson követül választott, a Radical-lap szerint élet-halálra kihívá, mit azonban a kihívott el nem fogadott.

Közlő: F. Z.

Értesítés.

Melléklet. E számunk mellett küldjük szét az ez évi folyamhoz a teljes név- és tárgymutatót, melyet *Demeter István* tanárjelölt úr állított össze folyóiratunk számára.

A „*Petőfi-Muzeum*“ az előbbi évek

programmjaiban részletesen kifejtett elvek szerint a jövő 1893-ik évben is még fog jelenni (VI. évfolyam) s az irodalom barátainak, legkivált pedig a nagy költő művei tisztelőinek figyelmébe és érdeklődésébe ajánljuk.

Szerki.

Az V. évfolyam tartalma:

1. szám:

F. Z. Adatok Petőfi Pápai életéhez	1	F. Z. Egykorú megjegyzések Petőfi	
Petőfi és Horatius (1)	8	műveiről 1849-ben	18
A „Tavas” zsebkönyvről	10	A kortársak bírálatai Petőfi	
Petőfi regényfordításai	13	műveiről (XVII.)	19
Petőfi hírlapi cikkei 1848-ból (1)	14	Vonatkozások Petőfőre 1847-ből	21
Petőfi művei a folyóiratokban		Vegyes	23
1842—49.	17	Tudnivaló	23

2. szám:

F. Z. Petőfi és Szemere Miklós	25	Id. Szinnyei József. Petőfi az El-	
Petőfi hírlapi cikkei 1848-ból (2)	30	lenzéti kör pénztárkönyvében	41
A „Nemzeti dal” egykorú né-		F. Z. A kortársak bírálatai Petőfi	
met fordításokban	36	műveiről (XVII.)	41
Petőfi és Horatius (2)	37	Vonatkozások Petőfőre	47
		Vegyes	48

3. szám:

F. Z. Petőfi szülőháza	49	F. Z. Adat Petőfi és Szemere Miklós	
A „Nemzeti dal” egykorú né-		viszonyához	71
met fordításban	52	Köitemény Petőfi ellen (VIII.)	74
Petőfi és Horatius (3)	53	Adatok a X-ek társulatához	74
Petőfi hírlapi cikkei 1848-ból (3)	63	Adatok Petőfi műveinek meg-	
Dr. Erdélyi Károly. Petoefiana	70	jelenéséhez (XIII.)	75
		Hírek	76

4. szám:

F. Z. „Az utósó alamizna”	77	F. Z. Egykorú megjegyzések Petőfi	
Petőfi költeményei egykorú né-		műveiről 1848-ban	94
met fordításokban	82	A kortársak bírálatai Petőfi	
Petőfi hírlapi cikkei 1848-ból (4)	84	műveiről (XVIII.)	96
Adatok Petőfi követjelöltségé-		Vonatkozások Petőfőre	98
hez (XV.)	91	Vegyesek	99

5. szám:

Hory Béla. Petőfi Sándor Kolozsvárt	101	F. Z. Adatok Petőfi követjelöltsé-	
Szalkay Máté. Az ólmos botok	104	géhez (XVI—XVII.)	114
F. Z. Petőfi tábori levelei 1848—		A kortársak bírálatai Petőfi	
49-ből (1)	105	műveiről (XIX—XXI.)	117
Petrovits István szerződése Kis-		Vonatkozások Petőfibre	122
Kőrössel	110	Vegyések	124
Trencsény Károly. Petőfi „Alkú“		Melléklet	124
cz. költeményéhez	114		

6. szám:

F. Z. Petőfi tábori levelei 1848—		F. Z. Egykorú megjegyzések Petőfi	
49-ből (2)	125	műveiről 1848-ban	146
Bem hadi jelentése	131	Vonatkozások Petőfibre	148
A kortársak bírálatai Petőfi		Értesítés	148
műveiről (XXI.)	143		

Külön melléletek:

- I. füzethez: *Nemzeti dal.* (1848 márcz. 15-diki kiadás facsimilében.)
 III. „ *Petőfi szülők háza.* (Fénynyomat.)
 V. „ *Petrovits István z nevaláírása.* (Kőmetszet.)
 VI. „ Név- és tárgymutató a Petőfi-Muzeum V. évf.-hoz.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

A „PETŐFI-MUZEUM“ V. ÉVFOLYAMÁHOZ.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA

DEMETER ISTVÁN.

A. B. (álnév) 11. — A boldog pestiek 44. — A borhoz 58, 61. — A borozó 57. — A csámpás legény 107. — A c-árda romjai 121. — A dalnok 81. — A faluban utcához 58, 61. — A felbök 70. — A férj haza jó betegen 145. — A halvány katona 145. — A hegyoldalt venyigesor takarja 101. — A honvéd 18. — A jó öreg korcsmáros 121. — A királyok ellen 17. — A királyokhoz 16, 147, 148. — A kis-kunokhoz 91. — A költészet 55. — A költő 81. — A koros hölgy 13, 75. — A kortársak bírálatai Petőfi műveiről 19, 41, 96, 117, 143. — A lantos 82. — A leánykákhoz 58, 61. — A letarlott 122. — A magyar ifjakhoz 55. — A magyar nemes 145. — A magyar nemzet 145. — A mióta én megházasodtam 17. — A nagyszombati csata 107. — A nap 143. — A nap házas élete 143. — A „Nemzeti dal“ egykorú német fordításokban 36, 52. — A Petőfi-ház 99. — A pór esti dala 5. — A régi jó Gvadányi 28. — A régi jó Gvadányi Petőfihez 28. — A sorshoz 55. — A székelyek 18, 130. — A szerelem átka 120. — A „Tavaszi“ zsebkönyvről 10. — A toronyban delet harangoznak 61. — A világ és én 143. — Az agtelki barlangban 29, 30, 71. — Az alföld 45, 121. — Az ember ugyan hová lesz 143. — Az én torkom álló malom 58. — Az erdei lak 121. — Az erdélyi hadsereg 18, 75, 76, 103, 126, 128. — Az év végén 107. — Az ólmos botok 103. — Az özvegy gyászba öltözik 145. — Az utánzókhöz 54. — Az utolsó alamizsna 55, 77, 78, 80, 81. — Az utolsó ember 144. — Abafi L. 124. — Ács Károly 6, 7, 8, 11. — Ad Q. Delium 9. — Adat Petőfi és Szemere Miklós viszonyához 71. — Adatok a X-ek társulatához 74. — Adatok Petőfi követjelöltségéhez 91, 114. — Adatok Petőfi műveinek megjelenéséhez 75. — Adatok Petőfi pápai életéhez 1. — Adorján Boldizsárhoz 55. — Ágai 46. — Akasszátok föl a királyokat 107. — Alföldi hírlap 18. — Alkú 120. — Almási Pál 66. — Alvincz 127, 129. — Ambrus gazda 44, 61. — Anacreon 118. — Anyám, anyám 146. — Annyit sem ér az élet 143. — Apám mestersége 143. — Apostol 55. — Arad 108, 132, 133, 147. — Aradi Album 14. — Arany János 19, 81, 82, 99, 103, 107, 125, 126, 132. — Archimedes 44. — Arczképpemmel 55. — Aristippus 39. — Arnold 28, 40. — Asszonynépe 127. — Asztalos Pál 88, 117. — Athenaeum 104. — Auf Rózsavölgyi's Tod 82. — Aurora 10. — Azokhoz az én jó pesti pájtásaimhoz 55, 58.

Babérfa és koldusbot 77. — Bagdad 120. — Bajesi Károly 32. — Balás Dávid 147. — Balászfalva 108. — Bánát 76. — Bánff-Hunyad 126, 129. — Bánff János 129, 132, 133. — Bankos K. 66, 91. — Barabás Miklós 18, 25, 28. — Bárány Gusztáv 4, 6, 11. — Bárány Károly 4. — Baráth József 4, 6. — Barátimhoz 58, 55, 58, 61. — Baróti 59, 66, 91, 114. — Barrané es. Stein 75. — Bathány 63, 64, 66, 84, 85, 87—89. — Bechtold 84, 85. — Bécs 31, 63, 64, 66, 67, 85, 86, 107, 127. — Beke József 108, 127. — Bél Mátyás 50. — Béla futása 29. — Bem 18, 76, 101—103, 107—110, 126—132, 134—137, 139, 140, 142. — Bem altábor:

nagy úrnak a' honv. biz.-hoz irt levele. Lugos, apr. 23. 1849. 132. — Bem hadi jelentése a „Honvéd“-ben 131. — Benecencz 108. — Benke István 91. — Beöthy Ödön 86. — Beranger 29, 73, 118. — Bérczy 74. — Berlin 77. — Bernard Károly 18, 80. — Bernhardy 39, 40. — Berve 127, 129. — Berzsényi 71. — Besze 117. — Besztercze 127. — Birányi 95. — Bizony mondom, hogy győz most a magyar 18, 19, 103. — Blumauer 143. — Bolond Istók 53. — Bonis S. 88, 117. — Bortal 59—61. — Borozó 59, 60. — Bothos 102. — Boyneburg M. 31. — Bucsó 107. — Bucsó a színészettől 121. — Bucsó Kún-Szentmiklóstól 58—60. — Búcsu-pohár 58, 61. — Buda 30, 32, 64, 76 — Budapest 23, 24, 31, 63, 86, 124, 128, 134 — Budapesti Híradó 32. — Budapesti Szemle 8, 9, 104. — Bukovecz 134. — Bukovina 127. — Bulyovszky Gy. 148. — Bűm és örömem 146. — Bunyevác 85. — Burián Pál 102, 103, 126.

Carmen lugubre 58, 143. — Claudius 5. — Contractus 110. — Cronaca Bizantina 70. — Csalomjai 74. — Csányi L. 87, 88. — Császár F. 11, 48. — Csata-dal 18, 76, 96, 107, 130. — Csernátoni Gy. 24, 29. — Csillagtan éj 117. — Csokonay 28, 61, 81, 82. — Cucor G. 7. — Curiosum 100. — Custozza 66. — Czibor F. 1, 3. — Cziprus lombok 12, 71—73, 117.

Dalaim 58, 62. — Dalforrás 57. — Dalma 9. — Dáridó után 58, 61, 143. — Deák F. 84, 85. — Deák-pályám 143. — Debreczen 16, 46, 107, 108, 125, 126, 129, 135, 136, 139, 147. — Debreczen, febr. 15. 1849: 17. — Debreczen-Nagyvárad értesítő 16. — Debreczeni Értesítő 147. — Degré 74, 75, 98, 148. — De már nem tudom, mit csináljak 58. — Demjén F. 4, 5, 7, 11—13 — Democritus 56. — Der 15te März 1848 in Pest 37. — Déva 108, 110, 125, 127, 129, 132. — Dinomdánom 58, 60. — Diogenes 39. — Disznótorban 57, 61. — Divald 76. — Dobra 129, 132, 133. — Domanovszky Endre 11. — Duna-Vecse 3, 41. — Dux A. 52, 95, 96.

E gazdag ur 143. — Edes öröm, ittalak már 62. — Eger mellett 58. — Egész világ a-harcmezőn 107. — Egressy B. 123. — Egressy G. 25, 53, 73, 95, 102, 146. — Egressy Gáborhoz 118. — Egri hangok 58—61. — Egy bölcs hajdan 145. — Egy emlék a kórházban 18. — Egy estém 'otthon 61, 121. — Egy gondolat bánt engemet 144. — Egy szép hölgy emléke 145. — Egy telem Debreczenben 45, 121. — Egykorú-megjegyzések P. műveiről 1849-ben 18. — Egykorú megjegyzések P. műveiről 1848-ban 94, 146. — Éj van 146. — Elegia 5. — Elegia egy várrom fölött 11. — Élet, halál 58. — Élet vagy halál 76, 106. — Életem most 122. — Elektépek 14, 21, 25—28, 32, 35, 72, 74, 80, 84, 89, 106, 118, 122. — Ellenzék 124. — Ellenzéki kör 41. — Elmém ezen sokat... 143 — Elmúlt a fergeteg 61, 146. — Elpusztuló kert... 107. — Első szerelmem 44, 121. — Elvándorol a madár 143. — Emődi Dániel 25. — Eötvös J. 23, 64, 66. — Eötvös L. 1, 8. — Erdélyben 97. — Erdélyi 120. — Erdőben 121. — Erdőd 76, 106, 107. — Erdődi János 85 — Eröss József 4. — Erzsébetváros 127. — Eskü 5. — Est 45, 121. — Eszterházy Károly 8 — Eszterházy Pál 8, 31, 86. — Európa csendes 17, 18, 125. — 1848. 107.

Falu végén kurta kocsmá 61 — Falun 121. — Farkasdy Károly 1, 3. — Fehérváry Antal 124. — Fekete Gábor 80. — Fekete János 111. — Fekete-piros dal 61. — Feldinger G. 122. — Felhő és csillag 146. — Felhők 112, 117 — Felkőszöntés 57, 61. — Ferdinánd 16, 89. — (V.) 16. — F***** király Petőfi Sándorhoz 16. — Ferenczi Zoltán 8, 10, 13, 14, 17, 18, 19, 21, 23, 30, 35, 37, 47, 51, 53, 62, 69, 73, 75, 76, 82, 83, 91, 94, 96, 97, 99, 105, 110, 113, 117, 122, 123, 130, 142, 146, 148. — Figyelmeztetés 18. — Figyelő 29, 30. — Fiume 85, 86. — Forradalom 89. — Forró Elek 129. — Földét a földműves 143. — Földváry 6. — Földváry Mike 4. — Fővárosi Lapok 1, 24, 51, 99. — Fővényszem, harmatcsepp 143. — Frankenburg 26, 27, 80 — Frankfurt 65. — Freydorff 134. — Furfangos borivó 58. — Futár 19, 41, 46, 47. — Füstbe ment terv 121.

Gaal József 6, 8, 104. — Gaal Péter 6. — Garay 11, 12, 23. — Gazdalkodási nézeteim 58, 59, 143. — Gerando 22. — Gödeke 77. — Gödöllő 26. — Gőrgői 139, 141. — Gőthe 118. — Grafikai Szemle 24. — Greguss A. 19, 41, 46. — Grotefend

Ha 145 — Ha az isten 146 — Ha férfi vagy... 55. — Ha jőne oly nagy fergeteg 143. — Hajdu-Hadház 114. — Halasi Aladár 1, 6, 17, 18, 33, 53, 69. — Halhatlan a lélek 143. — Hallod-e szív... 106. — Halmágyi Róza 101. — Halmágyi Sándor 101. — Hány hét a világ 89. — Három szív története 143. — Hátszeg 129, 132. — Hattyudal 5, 11. — Hazámban 118. — Hazánk 17, 2, 23, 98, 124, 146—148. — Hazatérés 5, 11 — Heine 5, 11, 29, 73, 143, 145. — Hejh nekem hát vigasztalást... 58. — Heliconi záradok 5. — Helmezy M. 94. — Helység kalapácsa 12, 29, 73, 117. — Herturth 99, 100. — Heti lap 17. — Heyde 127. — Hűdeg ellen a tét 143. — Hűdeg idő, hűs őszi éj 107 — Hírek 76. — Hírfűzér 117 — Hirnök 13 — Hoffmann 86. — Hogy van, hogy azt a sok gazembert 143. — Hogy volna kedvem 107. — Hóhér kötele 75, 117. — Holdvilág 127 — Hollmann János 32. — Holtei Károly 77—80. — Homer s Ossian 29 — Homerus 56. — Homonnai 11 — Hon és külföld 17, 96. — Honder 17, 28, 29, 45, 48, 71, 72, 98 — Honfidal 58, 61 — Horatius 8, 9, 37—40, 53—55, 57, 59, 144. — Hortobágyi koresmárosné 58, 59, 61 — Horváth Ign 7, 8. — Hory Béla 103, 126. — Honvéd 18, 131, 134, 136, 139, 142. — Hölgy salon 21. — Hrabovszky J. 63, 64. — Huszonötödik szám 76.

Ideal 6, 8, 11, 12. — Ifju a pataknál 11 — Igazság, alszol? 145 — Igyunk 58, 59. — Innsbruck 64, 66. — Irányi D 96, 139, 148. — Irodalmi levelek Constantiához 118. — Irodalmi irányok és harszok 1847-ben 29, 48. — Irodalmi Ór 26 Irodalomtörténeti közlemények 71. — Irtóztató csalódás 54 — Ismét könny 17 — Isten csodája 17, 97. — István nádor 88 — István öcsémhez 121. — Itt állok a róna közepén 143. — Itt a nyílám, mibe löjjem? 17 — Itt alszik a költő 107. — Itt van az ősz 107. — Ivánka Imre 51. — Ivás közben 58, 59, 61.

James Gy. 13, 80. — János fhg. 64—66 — János vitéz 12, 120, 121. — Javulási szándék 61. — Jelenkor 22, 32. — Jellachich 34, 63—66, 85—88, 90, 106, 107 — Jókai Mór 1, 4, 6, 7, 24, 29, 57, 74, 96, 104, 106, 123, 148. — Jolánta 6. — Jovics 106. — Jőj el végre, valahára 89. — Jött a halál 18. — Jövenődés 53, 143, 144.

Kaján Abel 75 — Kalliani 108. — Kalmár József 4. — Kálosi Lipót 99. — Karácsonyi G. 99. — Karády Ignác 146. — Káransebes 76, 129—133. — Káransebes, apr. 17. 1849. 18. — Karlovicz 63, 64. — Katona barátomhoz 21, 41. — Kecskemét 54, 80, 100, 104, 124 — Kedves vendégek 42, 145. — Kelemen Gy. 111, 113. — Kemény F. 122, 147 — Kemény Dénes Gti. — Kemény Farkas 108. — Kemény Zsigmond 100. — Képzetem 144. — Kerényi 72 — Kerényi Frigyeshez 59, 61. — Kerkápoly Károly 4, 6, 11. — Keserű élelt, édes szerelem 62. — Készülj bazám 148. — Ki a szabadba 121. — Ki gondolná, ki mondaná 129 — Királyi Pál 146, 148. — Kis-Kapus 127. — Kis kató 19. — Kis-Körös 2, 49, 50, 99, 110—112, 124. — Kis Követ 117. — Kiss Gábor 6 — Kiss János 6 — Kiszelő 134. — Kivonat Bem alt. hiv. jelentéséből 131. — Klapka 131, 132, 135—139, 141. — Kleiser 108 — Kolozsvár 24, 101—103, 117, 124, 126, 129, 134. — Komáromi Értesítő 17. — Komáromi Lapok 18. — Kont és társai 107. — Korányi Frigyes 32. — Koros hölgy 80. — Kossuth L. 15, 33, 65, 85, 87, 107, 125, 129, 132, 133, 135, 136. — Kossuth Hirlapja 17. — Koszorú 81, 91, 114. — Kovács Lajos 48. — Kovács Pál 7, 22. — Kozma S. 4, 6. — Költemény Petőfi ellen 74. — Költő lenni vagy nem lenni 55. — Költői ábránd volt 97. — Kördal 61. — Köszönet a pápai képző-társulathoz 12. — Kövérés 132, 133. — Közlöny 17—19, 64—67, 76, 88, 103, 109, 110, 124—126, 128—132, 134, 138, 141, 142 — Közművelődés 124. — Krizbay M. 101, 102. — Krizbayné 101—103. — Kun-Szentmiklós 91. — Kunoss 12. — Kurutyó 5. — Kuthy L. 22. — Külföld magyarjaihoz 61. — Külföldi Regénytár 13. — K. Vilmos barátomhoz 61.

Lant és korona 81. — Lantay Sándor 4, 7. — Lantom, kardom tied, oh szabadság 126. — Lauka G. 32. — Lederer Ignác 30, 31. — Leel 6, 7. — Lehel

8, 11, 12. — Leiningen 132, 134. — Leitner Pál 100. — Lendvay 77 102. — Lengyel keservek 7. — Lera (Conte di) 70. — Lessing 37, 38. — Lévai 9. — Levél egy színész barátomhoz 121. — Levelek P. S. naplójából 112. — Liebler 32. — Lisznyai 74, 75. — Liszt Ferenczhez 8. — Lösenau 108. — Lugos 129, 131—134.

Magunkról 24. — Magyar költő 81, 82. — Magyar Polgár 91, 114. — Magyar Salon 124, 137. — Magyári 7, 117. — Magyarország újjászületése 17. — Majlath Béla 24. — Makovinyi 50. — Marczins Tizenötödike 17, 18, 31—33, 64, 67, 69, 89, 91, 125, 126, 134, 135, 139. — Matild 117. — Mattheison 5, 11. — Mednyánszky Bertá 29, 62, 73. — Meivés 134. — Melléklet 24, 76, 124. — Malak Hülgő 112. — Melyik a legvigabb temető? 58. — Menedék a pinzegádor 58. — Mért hogy láthatatlanok 143. — Mészáros L. 66, 84, 125, 126, 135, 140. — Metternich 67. — Mező Dániel 16. — Mi lett? 143. — Mi nagyobb a nagy szent Gelehrtegnél? 145. — Mi vagy keblem? 62. — Midőn a földön 143. — Mihályi Gábor 106. — Mihelyt meglátalak 122. — Miklós Miklós 103, 126. — Milyen farsága állam 146. — Milyen láрма, milyen vigalom! 107. — Mint felhők a nyári éjben 145. — Miskolcz 26. — Mit csinálsz, mit varrogatsz ott? 17. — Mit szól a bölcs? 58. — Moore 18, 107. — Moreau H. 18. — Morelli G. 24. — Moszica 134. — Mögöttem a múlt 148. — Multság közben 61. — Múlt és jelen 17. — Munkások Ujsága 17. — Műzsám és menyasszonyom 55. — Művészet és pályaber 81.

Nagy-Bánya 106. — Nagy-Becskerek 107. — Nagy Béla 24. — Nagy-Cstür 108, 127. — Nagy Ignác 13. — Nagy Imre 53. — Nagy Károly 107, 116, 117, 120, 148. — Nagy-Kikinda 63. — Nagy-Körös 50. — Nagy Sándor 7. — Nagy-Selyk 127. — Naszód 106. — National-Hymne 98. — National Hymne der Magyaren 37. — Nationalled 36. — Nationalled von P. 52. — Ne feledd a tért 18. — Necrolog 124. — Négy nap dörgött az ágyu 18. — Nem csak mi vénülünk 143. — Nemere 91, 114. — Németh 128. — Nem súlyed az emberiség 143. — Nemzeti dal 17, 24, 36, 94, 95, 122, 146, 147. — Nemzeti kör 41. — Nemzeti Múzeum 41. — Nemzeti Ujság 17. — Nép barátja 18, 99. — Neumann K. 6. — Név- és tárgymutató 24. — Nyakravaló 18, 126, 135. — Nyári 17, 31, 32. — Nyilatkozat 18, 26, 30, 141. — Nyílt levél Vahot I.-hez 73.

Obornyik 74, 75. — Obreza 129. — Oda nézzetek 145. — Olmos botok 8. — Olympi Zetészhez 6. — Ó-Orsova 142. — Orbán 61. — Orlay Soma 1, 4, 7—9, 48, 80, 104. — Orsova 131, 133. — Ossian 9. — Ostfi-Asszonyfa 9. — Ottinger 32. — Ovidius 8, 9, 40. — Ökörszem 29.

Pad 127, 129. — Pajor István 71, 74. — Pákh Albert 25. — Pál mester 61. — Pálffy A. 74, 117, 123. — Páli Elek 102. — Pálnapkor 58. — Pap D. 4, 6, 7. — Pápa 4, 11, 13, 80. — Paris 35, 41. — Parlagi rózsák 48. — Parragh 7. — Pásztorj 32. — Pausner 32. — Pázmándy Dénes 86. — Perczel Mór 31, 81, 88. — Pest, 2, 14, 16, 17, 25—27, 30, 33, 41, 64, 67, 71, 77, 80, 90, 95, 101, 106, 107, 119, 124, 135, 136, 141, 146, 148. — Pest, aug. 11. 17. — Pest, szeptember 17. 107. — Pester Zeitung 36, 37, 94, 98, 116. — Pesti Divatlap 11—13, 25, 28, 30, 32, 72, 73, 118. — Pesti Hirlap 15, 18, 20, 24, 30, 63, 64, 66, 85, 96, 106, 107, 117, 134. — Pesti kör 41. — Péter bátya 18. — Péterfi 124. — Petike 5. — Petoefiana 70. — Petőfi a kálvinista rektorhoz 29, 71, 72. — P. a márcziusi napokban 14. — P. a plágium vádjával illetve 29. — P. „Alku“ cz. költeményéhez 114. — P. az „Ellenzéki kör“ pénztárkönyvében 41. — P. búcsuján 25. — P. emléktábla 76. — P. és a Honderű 1844—45-ben 29. — P. és Horatius 53. — P. és Szemere Miklós 25, 71. — P. hírlapi cikkei 1848-ból 14, 20, 63, 84. — P. István 136. — P. költeményei egykorú német fordításokban 82. — P. költeményei stenograpfálva 24. — P. levele és csatadala 17. — P. levele Mészáros Lázár hadügyminiszterhez 17. — P. mint nyomdász 100. — Petőfi-Múzeum 8, 12—17, 22, 24, 25, 28—31, 41, 48, 51, 52, 65, 72, 75, 91, 94, 96, 99, 102—104, 106, 107, 110, 118, 126, 128, 130, 134, 146, 147. — P. művei a folyóiratokban 1842—49 17. — Petőfiné 103. — P. nek „Rabló“ cz. költeménye 99. — P. regényfordításai 13. — P. reliquiák 17, 18, 33, 53, 69. — P. Sándor 4—6, 8, 9—16, 18—32, 35—38, 40—48, 51—55, 57, 59—61, 63, 65—82, 84, 89, 91, 93—104, 106—110, 114, 116—132, 134, 135, 137,

139—148. — P. S. Kolozsvárt 101. — P. S. összes költeményei egy kötetben 19.
— Petőfi's Nemzeti dal 123. — P. színész életéből 124. — P. szülőháza 49. — P.
tábori levelei 1848—49-ből 105, 125. — P. újabb reliquiái 59, 91. — Petrovics
István 32, 50, 112. — Petrovics István szerződése Kis-Körössel 110. — Petrovics
Sándor 2, 4—8, 11—12. — Petrovics István 49, 110—112. — Pindar 118. — Plato 39.
— Plutarch 145. — Poharamhoz 55, 58. — Por és hamu 46. — Pórnak esti dala
11. — Pozsony 80, 96, 146. — Pressburger Zeitung 95. — Puchner 133. — Pulszky
Ferencz 122, 146.

Rabló 100. — Radezcky 66, 85. — Radical-lap 148. — Radna 132, 133. —
Rajacsics 63 — Rákosi Viktor 124. — Raksányi József 112. — Reform 31, 32, 64.

Régölő 12, 77. — Rég veri már a magyart 58—61. — Republica 18. — Ré-
szegség a hazáért 58. — Ribbeck 57. — Kiebel 108. — Robin Hood 13, 75, 80. —
Roboz 147. — Romlásnak indult 71. — Rólay 50. — Rongyos vitézek 97. — Rosz
verseimről 143. — Rottenbiller L. 32, 99, 148.

Sáffary János 111. — Ság 134 — Salgó 145. — Salkovits Károly 4. —
Sappho 118. — Sárosy Gyula 26—28, 72. — Sass István 9. — Schiller 5, 7, 11,
12, 40. — Scott Walter 4, 13. — Segesvár 127. — Selmezy I. Sept. 27. 1846.
96, 97. — Sept. 10. 1848. 89. — Siebenbünger Wochenblatt 94. — Sirba tették
122. — Sirdalok 7. — Spiegel 82. — Sokrates 39 — Sopron 9, 147. — Sors, nyias
nekem tért 144. — Sovány ősz 58. — Stettner Ignác 7. — Sugár 23. — Szabad-
szállítás 2, 3, 49, 114, 115, 148. — Szabadszállási György 111. — Szabó Dávid 29.
— Szabó János 111. — Szabó József 124. — Szabó Károly 30. — Szakáll 48. —
Szakul 131. — Szalkay Máté 8, 105. — Szalonta 107, 126, 135. — Szana Tamás
51. — Szarvas 46. — Szász-Csanád 127. — Szász Károly 135, 136. — Szászsebes
103, 108, 109, 127—129. — Szászsebes, ápr. 11. 18. — Szászváros 108, 109, 127,
129. — Szathmáry Pál 93. — Szarnár 22. — Szeben 103, 107—110, 127, 128, 135.
— Szeberényi 10, 12, 13, 54. — Széchenyi 33, 64, 66. — Szeged, 147. — Székes-
fehérvár 124. — Széki Béla 7. — Szeles 117. — Szelestey László 93 — Szelinek
107, 108. — Szemere Bertalan 6, 30, 86, 87. — Szemere Miklós 26—30, 71—73.
— Szemere Pál 30, 62, 143. — Szénffy 48. — Szenohradzky Pál 111, 113. —
Szentiványi Károly 73 — Szentmihály Sándor 11. — Szeur-Tamás 84. — Szépirodalmi
Szemle 122, 146. — Szerdahely 103. — Szerdahelyi J. 102, 123. — Szerdelem
és bor 58 — Szerdelem gyöngyei 117. — Szerdelemvágy 122 — Szeretlek kedvesem
107. — Szigligeti Eduard 77. — Sziú és való 6—8, 11, 12. — Szinbirálat 145. —
Szilády Károly 100. — Szilágyi Sándor 17. — Szinyei 17. — Szluha Imre 93. —
Szobánban 45, 120 — Szolnok 137—40. — Szolnok-Adony 124. — Szomjas ember
tünődése 61. — Szózat 7. — Szuper Károly 124. — Szüleimhez 121.

Tarczay Lajos 1, 3, 4, 10, 11. — Talpra magyar 147. — Tárkányi 59. —
Társalkodó 94. — Tatav Simuel 4. — Tavasz 11—13. — Teleki Ádám 87—90. —
Teleki László 66. — Teleki Sándor 106. — Téli világ 101. — Temesvár 108, 131
—134. — Tepliczky János 50, 51, 112 — Teuffel 38, 40. — Ti akáczfák a kert-
ben 107. — Tízfeljék a közkatonákat 107 — Tolvaj huszárak 6, 11. — Tompa
22, 30, 58, 74, 75, 81, 82. — Tompa Mihályhoz 58, 61. — Torda 103, 126. —
Tóth János 5. — Tóth István 6, 7 — Tóth Gáspár 32 — Trencsény Károly 114.
— Történelmi Lapok 76. — Történelmi Lapok 17. — Tudnivaló 24. — Tulvilági
kép 8. — Turcsányi János 7 — Turul 112. — Tünődés 5, 11, 12. — Tűz 58, 59,
61, 97. — Typographia 100.

Uhland 43, 118. — Uj magyar költő 81. — Ungar 22, 47, 53, 74, 96, 117,
122, 147, 148. — Unio 8, 17, 96, 100. — Urban 103, 106, 127. — Urhazy 96. —
Uti jegyzetek 25, 26, 28, 29, 72.

Vác 9. — Vahot Imre 25, 27, 28, 72, 101. — Vahot Sándor 71, 73. —
Vahot Sándorhoz 55 — Vaiszlóva 129—131. — Vajda-Hunyad 129. — Vajda-Hu-
nyadon 18. — Válasz Vörösmartyknak 17. — Változás 62. — Vándordalok 6, 7, 11.
— Vasárnapi Ujság 3, 66, 100, 135—137. — Vasváry Pál 32, 99, 122, 148. —
Vattay János 49. — Vattay István 49. — Vécsey 132—134, 136, 142. — Vegyesek

23, 48, 99, 124. — Véc. zászlótartó 107. — Vérmező 18. — Verödy Viktor 48. — Verseim 55. — Veszprém 147. — Veszített csaták, csufos futások 107. — Vidács János 32. — Villám 132–134. — Vizontlátás 5. — Vizontorlás 8. — Viz és bor 57, 58, 60. — Vizakna 108, 109. — Vizakna, febr 3. 17 — Vízet iszom 58, 143. — Vonatkozások Petőfibre 47, 98, 122. — Vonatkozások Petőfibre 1847-től 21. — Vörösmarty 5, 7, 8, 12, 23, 30, 40, 48. 65, 71, 73, 81, 82, 84, 96, 107, 123. — Vörösmartyhoz 84, 89, 105.

Wesselényi Miklós 63.

Záborszky Alajos 80. — **Zágráb** 63. — **Zsarnok** 5. — **Zerffi** 17, 23, 37. — **Zichy Antal** 48. — **Zichy Mihály** 24. — **Zoltán János** 31, 32. — **Zöld Marcsi** 28, 73. — **Zsuzsikához** 58.

